Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Silvia Duchková

REDAKČNÁ RADA

Klára Buzássyová, Silvia Duchková, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Mira Nábělková, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Anna Rýzková, Ján Sabol, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 27 – 1993 – ČÍSLO 11–12

OBSAH

KAČALA, J.: Súčasná jazyková situácia a aktuálne úlohy jazykovej kultúry v Slovenskej republike 321
ŽIGO, P.: Deväťdesiat rokov od smrti Martina Hattalu 327
POLÁČKOVÁ, G.: Problém synonymie v anglickej, ruskej a slovenskej lekárskej terminológii 330
CHMELÁR, E.: Palindrómy v slovenčine 337

DISKUSIE

HORECKÝ, J.: Názvy jazykov v slovenčine 340

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

O hrách a hračkách nedanovských detí (dokončenie). I. Masár 343

ROZLIČNOSTI

Kvantita v miestnom názve *Mariánka*. J. Horecký 352
Čiarka pred prívlastkovou neurčitkovou vetou. J. Kačala 354
Rikša – rikšiar. J. Horecký 355
Grösslingova alebo *Grösslingová ulica?* S. Duchková 356

SPRÁVY A POSUDKY

Poézia v Kubíne. K. Hegerová .. 358
O slovníkoch teoreticky. M. Pisárčiková 360
Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. L. Navrátil 362
Malý počítačový slovník. J. Horecký 365

SPYTOVALI STE SA

Chudobnému aj z hrnca vykypí. M. Považaj 368
Vďaka prehre? J. Kačala 369
Inský alebo *inkský?* S. Duchková 371
Orientovaná výroba? K. Hegerová 372
Sexi či *sexy*? J. Horecký 373

KULTÚRA SLOVA
KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 27 – 1993
ČÍSLO 11 – 12

Súčasná jazyková situácia a aktuálne úlohy jazykovej kultúry v Slovenskej republike

JÁN KAČALA

Pojem jazykovej situácie sa v súčasnej jazykovede už overil ako pozitívne východisko jazykovedného výskumu. Potvrdilo sa nám, že aj problematiku jazykovej kultúry je potrebné skúmať v súvise s aktuálnou jazykovou situáciou v príslušnej krajine, resp. na pozadí jazykovej situácie.

Jazyková situácia istého spoločenstva v našom chápaní zahŕňa tri okruhy problémov: 1. vlastný jazykový alebo vnútrojazykový rozmer, 2. medzijazykový a 3. mimojazykový rozmer. Z takejto komplexnej charakteristiky jazykovej situácie vyplynú aj charakteristické znaky jazykovej kultúry a jej aktuálne potreby.

1. Pre vlastnú jazykovú dimenziu jazykovej situácie na Slovensku má základný význam poznatok, že slovenský národný jazyk predstavuje diasystém, ktorého základné prvky, tzv. existenčné formy, tvorí spisovný jazyk a súbor miestnych nárečí. Tieto pólové prvky národného jazyka svojou podstatou, ako aj funkčne sú nielen dobre navzájom diferencované, lež aj historicky, systémovo a etnicky neoddeliteľne zviazané; tvoria tak dialektickú jednotu. Priestor medzi týmito hraničnými prvkami nie je prázdny: tvoria ho rozmanité neúplne vyvinuté prechodné útvary, ako sú interdialekty, mestská reč, subštandardná podoba, sociálne nárečia a pod. Z týchto prechodných útvarov sa ukazuje ako progresívna subštandardná podoba, ktorú tvoria predovšetkým prvky prekračujúce rámec jednotlivých slangov, ďalej prvky prekračujúce silnou expresivitou mieru únosnú v spisovnom jazyku, ako aj prvky prevzaté z iných jazykov, ale neadaptované v spisovnom jazyku (bliž-

šie pozri v príspevku J. Kačalu, 1983, a M. Pisárčikovej, 1988). Progresívnosť subštandardnej podoby národného jazyka viedla autorov Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1987, 2. vyd. 1989) k systematickému spracovaniu najfrekventovanejších subštandardných lexikálnych jednotiek v jednozväzkovom normatívnom slovníku slovenčiny.

Z hľadiska jazykovej situácie na Slovensku sa žiada konštatovať, že v doterajšom vývine prevládalo úsilie pevne fixovať v jazykových prejavoch miesto spisovného jazyka z jednej strany a miesto miestnych nárečí z druhej strany. Šlo o dosť striktné oddelenie miesta spisovného jazyka v prejavoch verejného styku a proti tomu miesta miestnych nárečí v prejavoch neoficiálneho, neverejného, súkromného styku. Ukazuje sa, že povedomie spisovného jazyka sa už u používateľov v potrebnej miere upevnilo, a tak sa utvorila základňa na to, aby sa urobil kvalitatívne nový krok, keď vo verejných prejavoch umeleckého a čiastočne publicistického štýlu začínajú popri sebe vystupovať spisovný jazyk a miestne nárečia nie v protiklade, lež partnersky – aj v autorskej reči. Prechod zo spisovného jazyka do nárečia nie je ostrý, lež plynulý a nárečie sa využíva predovšetkým ako signál originálnosti, identity a sily prostredia, resp. postavy, ktoré sú predmetom umeleckej, prípadne publicistickej výpovede. Takéto kvalitatívne nové využívanie miestnych nárečí badáme predovšetkým u dvoch predstaviteľov súčasnej slovenskej literatúry Štefana Moravčíka a Milky Zimkovej, pochádzajúcich z okrajových západoslovenských, resp. východoslovenských nárečí, nie zo stredoslovenských nárečí, na ktorých báze vznikla aj súčasná spisovná slovenčina.

2. Medzijazykovým rozmerom súčasnej jazykovej situácie na Slovensku rozumieme spoločenské postavenie, kultúru a vyučovanie slovenského národného jazyka ako jazyka štátotvorného národa vo vzťahu k jazykom, s ktorými majú príslušníci slovenského národa aktívne kontakty. Ide tu o tri skupiny jazykov. Na prvom mieste sú to kontakty so svetovými jazykmi, resp. jazykmi medzinárodného dorozumievania, na druhom mieste sú to kontakty s jazykmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky a napokon na treťom mieste stoja kontakty s jazykmi okolitých národov (je prirodzené, že jazyky tretej skupiny sa môžu prekrývať a aj sa prekrývajú s jazykmi prvej alebo druhej skupiny).

V rámci prvej skupiny nastala u nás po spoločenských a politických zmenách v novembri 1989 výrazná zmena v postavení ruštiny z jednej strany a angličtiny z druhej strany. Kým spoločenský a politický význam ruštiny objektívne klesol, spoločenský a politický význam angličtiny prudko stúpol. Táto situácia má odraz v jazykovej slovensko-ruskej, resp. z druhej strany slovensko-anglickej interferencii, v používaní ruštiny a angličtiny vo verej-

ných prejavoch na Slovensku, v záujme o vysokoškolské a iné formy štúdia týchto jazykov, ako aj o štúdium literatúry a čítanie časopisov písaných týmito dvoma jazykmi a napokon aj v zoslabenom tlaku ruštiny a v zosilnenom tlaku angličtiny na slovenčinu najmä v okruhu slovnej zásoby. Tento stav má prirodzený dosah i na regulačnú prácu v oblasti spisovného jazyka a na jazykovú kultúru na Slovensku.

V druhej skupine nastala takisto výrazná zmena v postavení češtiny na Slovensku. Pred vznikom Slovenskej republiky 1. 1. 1993 mala čeština popri slovenčine na Slovensku aj v zmysle ústavného zákona o česko-slovenskej federácii z roku 1968 status štátneho, resp. oficiálneho jazyka. Obidva jazyky sa rovnocenne používali v zákonodarnej a inej činnosti, v konaní pred štátnymi orgánmi, v armáde a pod. V súčasnosti do istej miery ešte doznieva tento stav v úradnom styku, keď sa čeština používa ako materinský jazyk jeho českých nositeľov, ale tento stav je prechodný. Zásadná zmena nastala v tom, že vznikom Slovenskej republiky od 1. 1. 1993 čeština prestala byť na Slovensku štátnym jazykom a nadobudla status jedného z jazykov národnostných menšín žijúcich na území Slovenskej republiky. Ak si uvedomíme, že hlavným mestom bývalej federatívnej republiky Slovákov a Čechov bola Praha, že z Prahy sa spravoval celý politický, hospodársky a kultúrny život spoločného štátu, že v Prahe ako administratívnom a politickom centre sa rodili zákony a iné právne normy písané predovšetkým v češtine, ľahko zistíme, že novým štátoprávnym usporiadaním čeština stráca na Slovensku svoje doterajšie postavenie a tým sa posúva do inej polohy aj vzájomný vzťah slovenčiny a češtiny, slovensko-česká interferencia a vplyv jedného jazyka na druhý. Aj tento stav má mimoriadny význam pre regulačnú prácu v oblasti spisovného jazyka a pre úroveň jazykovej kultúry. Intenzívne slovensko-české spolunažívanie v spoločnom štáte totiž v oblasti jazyka prinieslo so sebou nielen pozitívne výsledky vo vzájomnom obohacovaní jazykov, pričom oveľa silnejší bol vplyv češtiny na slovenčinu ako naopak, lež aj negatívne výsledky v podobe nekritického preberania prvkov z češtiny do slovenčiny u časti používateľov spisovného jazyka a sčasti spôsobilo zníženie úrovne jazykovej kultúry niektorých verejných prejavov. Možno, pravda, predpokladať, že slovensko-česká interferencia bude mať doznievanie aj v ďalších rokoch.

Kontakty slovenčiny s jazykmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky majú v súčasnosti iba územne obmedzený dosah, prejavujúci sa vo vzájomnej interferencii stýkajúcich sa jazykov, resp. presnejšie miestnych nárečí v oblastiach, kde žije spoločne slovensko-neslovenské obyvateľstvo. Pre ostatné slovenské nárečia, ako ani pre spisovnú slovenčinu nemajú tieto kontakty väčší význam.

3. Mimojazykovou dimenziou súčasnej jazykovej situácie na Slovensku rozumieme spoločenské, politické a kultúrne činitele vplývajúce na stav jazyka, na jeho používanie vo verejných aj súkromných prejavoch, na jeho vyučovanie a ovládanie a na jazykovú kultúru. Máme tu na mysli celkovú orientáciu príslušného spoločenstva na isté hodnoty, organizáciu života so zreteľom na tieto hodnoty a vplyv týchto faktorov na jazyk a jeho kultúru. Tieto činitele by bolo možné v krátkosti označiť ako jazykovú politiku, ktorá predstavuje istú teoretickú koncepciu o postavení a úlohe národného jazyka alebo viacerých jazykov v istej spoločnosti, ako aj politickú prax uplatňovanú v oblasti používania jazyka, jeho vedeckého poznávania a starostlivosti o jeho kultúru, ako aj jeho vyučovania. Jazyková politika nachádza výraz okrem iného aj v jazykovom zákonodarstve.

Veľmi dôležitým činiteľom ovplyvňujúcim stav jazyka a jeho kultúru je stav jazykového povedomia v danom národnom spoločenstve a vzťah používateľov k spisovnému jazyku a k jeho kultivovaniu, ale aj k celému národnému jazyku. Tento vzťah sa utvára aj v závislosti od toho, či v danej spoločnosti jestvuje demokratický poriadok, ktorý primerane motivuje ľudí k vedomému osvojovaniu si historicky overených duchovných hodnôt a k ustavičnému sebazdokonaľovaniu a utvára obyvateľom na vstupovanie do takýchto procesov podmienky, alebo v príslušnej spoločnosti konajú ľudia pod nátlakom a hrozbou. Nátlak a hrozba nachádzajú svoj odraz aj v jazyku tejto spoločnosti, v jej jazykovej politike a v jazykovej kultúre. Pod nátlakom a hrozbou vykonávali svoju kodifikačnú prácu i jazykovedci za bývalého režimu, keď museli pripustiť ako spisovné napríklad výrazy *dialnica, dukelský, brnenský* a viaceré iné (konkrétne prípady zasahovania predstaviteľov totalitnej moci do kodifikácie spisovnej slovenčiny uvádzame v príspevku *Jazykoveda v minulých desaťročiach* – Kačala, 1992).

Z uvedenej analýzy jazykovej situácie v Slovenskej republike vyplývajú pre regulačnú prácu v okruhu spisovného jazyka a pre jazykovú kultúru najmä tieto aktuálne, ale aj tradičné úlohy.

1. Keď vychádzame z poznatku, že každý jazyk je individuálnym a jedinečným ľudským útvorom, ktorý sa do jestvujúcej podoby vyvinul zložitou a často protirečivou súhrou mnohých a rôznorodých činiteľov, a ako taký je nenapodobniteľný, ukazuje sa v regulačnej práci v oblasti spisovného jazyka a v jazykovej kultúre potrebné tento poznatok rešpektovať a urobiť ho východiskom ďalších úvah. Keď to máme aplikovať na slovenské pomery, treba zdôrazniť, že regulačná práca v spisovnom jazyku má vychádzať z potreby zachovať identitu a individualitu slovenčiny. Treba klásť dôraz na posilňovanie systémovosti a stability spisovného jazyka, podporovať vývinovú kontinuitu ustálených domácich prostriedkov a tradíciu spisovného jazyka.

Môže tu vzniknúť námietka, že takýmto postulátom podporujeme tendencie k výlučnosti a izolovanosti jednotlivých jazykov a že v mene zachovania ich identity si nevšímame nevyhnutnosť neprestajného vývinu a obohacovania sa jazykov o nové prvky z iných jazykov s cieľom saturovať nové a nové vyjadrovacie potreby ich používateľov. Táto námietka nie je odôvodnená, lebo naša požiadavka zachovávať identitu jazyka neprotirečí princípu neprestajného vývinu jazyka. Svojou požiadavkou podporujeme zásadu prirodzenosti vývinu jazyka a aj so zreteľom na skúsenosti z nedemokratického, totalitného typu režimu zdôrazňujeme nevhodnosť umelo mocensky zasahovať do vývinu jazyka. Prirodzený vývin jazyka zaručí aj to, že sa jazyk bude vyvíjať v súhlase so spoločenskými potrebami a, pravdaže, v podmienkach ďalších kontaktov s inými jazykmi. Súčasná jazyková pestrosť ľudstva je výrazným prejavom jazykovej tvorivosti ľudí a predstavuje neodmysliteľnú súčasť svetového kultúrneho bohatstva. Regulačná práca v okruhu spisovného jazyka a jazyková kultúra by mali túto skutočnosť rešpektovať a podporovať.

2. Zásada podporovať identitu príslušného jazyka je určujúca aj v medzijazykovej dimenzii jazykovej situácie istého spoločenstva. Jej prejavom je zásada jazykovej suverenity národného alebo iného jazykového spoločenstva (bližší výklad pojmu jazyková suverenita pozri v práci J. Kačalu, 1991). Uplatňuje sa predovšetkým vo vzťahu k iným jazykom, v medzijazykových kontaktoch a pri preberaní cudzojazyčných prvkov do daného jazyka. Jazyková suverenita je istou paralelou štátnej alebo národnej suverenity v oblasti národného jazyka. Jazyková suverenita značí, že isté národné alebo jazykové spoločenstvo je na takej úrovni národného, štátneho a jazykového povedomia, že je schopné aj v otázkach vlastného národného a spisovného jazyka rozhodovať suverénne. Uplatňuje sa to napríklad v miere a spôsobe preberania cudzojazyčných prvkov, t. j. v tom, že sa z iných jazykov preberajú iba nevyhnutné prvky, za ktoré niet v domácom jazyku plnohodnotného ekvivalentu, pričom tieto prvky prechádzajú v preberajúcom jazyku adaptačným procesom tak, aby sa plnohodnotne začlenili do nového systému a nepôsobili v ňom destabilizačne alebo rušivo.

V súčasnej situácii sa regulačná práca v oblasti spisovného jazyka a jeho používania v praxi zameriava osobitne proti explózii anglicizmov v jazyku veľkej časti hromadných oznamovacích prostriedkov, a to nielen v reklame, ale aj v spravodajstve a publicistike, ďalej v praxi obchodných a reklamných firiem, v reči manažérov, ale aj politikov, pracovníkov štátneho aparátu a ďalších zložiek. Výrazy typu *dealer/díler, workshop, leasing/lízing, leader/líder, know-how, broker, brokerská firma, round table* a viaceré ďalšie

často zaplavujú reč novín, rozhlasu, televízie, filmu, prejavy politikov a pracovníkov štátnej správy do takej miery, že sa ich jazyk stáva pre bežného používateľa nezrozumiteľným. Ide o výrazy, ktoré majú v slovenčine plnohodnotnú a zväčša aj ustálenú náhradu, preto ich výskyt v prejavoch určených širokej verejnosti nemožno hodnotiť pozitívne. Keď sa v jazykovej kultúre kriticky poukazuje na neodôvodnenosť používania takýchto anglických výrazov všeobecne a na ich neúmerne vysokú frekvenciu osobitne, nejde tu o úsilie brániť jazykovým kontaktom; ide tu o kritiku neodôvodneného preberania cudzojazyčných výrazov a ich vysokej frekvencie práve v prejavoch určených širokej verejnosti. Je to úsilie o zrozumiteľnosť jazyka publicistov a politikov, o ich účinnejšiu komunikáciu s ostatnými príslušníkmi národného i štátneho spoločenstva.

3. Pri mimojazykovej dimenzii súčasnej jazykovej situácie ide v práci v jazykovej kultúre a osobitne v jazykovej výchove predovšetkým o formovanie pozitívnych čŕt jazykového povedomia členov spoločenstva ako pevnej súčasti národného a osobnostného povedomia (analýzu jazykového vedomia podal J. Horecký, 1991). Máme tu na mysli formovanie takých čŕt, ako je aktívny, uvedomený a tvorivý vzťah používateľov k jazyku. Takýto vzťah by sa prejavoval okrem iného aj v uvedomovaní si plnej zodpovednosti používateľov za stav spisovného jazyka a za úroveň jeho používania. Bol by to nielen pragmatický vzťah k jazyku ako nástroju dorozumievania, lež aj duchovný vzťah k jazyku ako kultúrnej hodnote.

Možno povedať, že v nových, slobodných a demokratických podmienkach nášho života po novembri 1989 sa naplno prejavila aj individuálna tvorivá aktivita v oblasti spisovného jazyka najmä u publicistov, spisovateľov, prekladateľov a verejných pracovníkov. Vzniklo veľké množstvo neologizmov tvorených z domácich základov, ktoré potvrdzujú životaschopnosť nášho jazyka i jazykotvornú aktivitu jeho nositeľov.

Na záver môžeme konštatovať, že celý doterajší vývin slovenčiny, ktorý prebiehal v menej priaznivých podmienkach národného, ale aj politického a hospodárskeho života Slovákov, ukázal, že základným zdrojom existencie a doterajšieho rozvoja slovenčiny bola nezvratná vôľa jej tvorcov a nositeľov používať slovenčinu ako najprirodzenejší nástroj na vyjadrenie vlastných myšlienok a skúseností, ako aj bohatého registra citu a vôle; bolo to pevné rozhodnutie používateľov pokladať slovenčinu a osobitne spisovnú slovenčinu za najpresvedčivejší prejav slovenskej identity. A táto vôľa by po vzniku Slovenskej republiky od 1. 1. 1993 mala dostať nový impulz, aby tvorcovia a nositelia slovenčiny vedome prispievali k posilňovaniu identity a stability spisovnej slovenčiny, k upevňovaniu jazykovej suverenity nášho spolo-

čenstva i k rozvoju aktívneho a tvorivého jazykového povedomia používateľov slovenského jazyka.

LITERATÚRA

HORECKÝ, J.: Jazykové vedomie. Jazykovedný časopis, *42*, 1991, s. 81–88.
KAČALA, J.: Subštandardné slová v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Slovenská reč, *48*, 1983, s. 289–293.
KAČALA, J.: Vymedzenie pojmu jazyková suverenita. Kultúra slova, *25*, 1991, s. 3–9.
KAČALA, J.: Jazykoveda v minulých desaťročiach. Kultúra slova, *26*, 1992, s. 7–11.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. I. vyd. Bratislava, Veda 1987. 592 s.
PISÁRČIKOVÁ, M.: Miesto subštandardných slov v slovnej zásobe. Slovenská reč, *53*, 1988, s. 140–151.

Deväťdesiat rokov od smrti Martina Hattalu

PAVOL ŽIGO

Pred deväťdesiatimi rokmi, 11. decembra 1903, zomrel v Prahe jazykovedec Martin Hattala, osobnosť, ktorá v polovici 19. storočia výrazne zasiahla do kodifikačného procesu spisovnej slovenčiny a ovplyvnila najmä jej pravopisnú stránku. Druhá polovica štyridsiatych a začiatok päťdesiatych rokov minulého storočia sa do dejín spisovnej slovenčiny zapísali ako obdobie, v ktorom nastali viaceré významné zmeny. Bernolákovčina, kodifikovaná na sklonku osemdesiatych rokov 18. storočia, strácala pozíciu spisovného jazyka a roku 1843, resp. vydaním Štúrovej *Nauky reči slovenskej* nastal obrat; spisovná slovenčina bola kodifikovaná na stredoslovenskom jazykovom základe. Štúrovská kodifikácia však, pochopiteľne, vyvolala reakciu. Staršia generácia vzdelancov vedená P. J. Šafárikom, najmä však J. Kollárom štúrovskú kodifikáciu zásadne odmietla v známom zborníku *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846). Obranné stanovisko proti tejto reakcii zaujali Štúrovi najbližší spolupracovníci – J. M. Hurban a M. M. Hodža, hoci Hodža mal na Štúrovu kodifikáciu pravopisu odlišný názor, ktorý napokon publikoval vo svojom spise *Epigenes slovenicus* (1847). Na podnet tohto spisu Martin Hattala charakterizoval jednotlivé skupiny slovenskej inteligencie podľa vzťahu k spisovnej sloven-

čine. Do prvej skupiny patrili Kollár a Šafárik so svojimi stúpencami zastávajúcimi názor o spoločnom jazyku s Čechmi a Moravanmi. Druhú skupinu tvorila bernolákovská skupina, tretiu skupina štúrovcov. Ako ukázal neskorší vývin, do sporu o konečnú podobu spisovnej slovenčiny na prelome 40. a 50. rokov minulého storočia najviac zasiahli zástancovia staroslovenčiny a štúrovci. Silný Kollárov vplyv v oblasti školstva sa prejavil v tom, že oficiálna vládna tlač začala vychádzať v staroslovenčine. Zásady tohto jazykového útvaru sformuloval vďaka výraznému Kollárovmu vplyvu Andrej Radlinský v knihe *Pravopis slovenský* vydanej vo Viedni (1850). Vo vstupnej časti *Pravopisu slovenského* sa odmieta bernolákovská i štúrovská kodifikácia, vyzdvihuje sa staroslovenčina – čeština adaptovaná pre potreby Slovákov – a všetci, ktorí ju odmietajú prijať, sa vyhlasujú za zradcov národa. Keďže v čase vydania Radlinského *Pravopisu slovenského* neboli učebnice napísané po slovensky, zavedenie staroslovenčiny sa pokladalo za nevyhnutnosť (v slovenčine vychádzali v tom čase len *Slovenské pohľady* a *Katolícke noviny*). V tom istom čase však Martin Hattala vydal na vlastné náklady po latinsky napísanú gramatiku slovenčiny, v ktorej porovnáva slovenčinu s češtinou (*Grammatica linguae slovenicae cum proxime cognata bohemica,* 1850). Hattala tým, že napísal túto gramatiku po latinsky, určil aj jej adresáta. Opis jazykového systému slovenčiny v porovnaní s češtinou bol adresovaný v prvom rade vzdelancom, ktorí inklinovali ku katolicizmu, najmä tej časti katolíckeho duchovenstva, ktorá sa pridala k bernolákovskej tradícii. Svedčí o tom úvod, v ktorom Hattala na základe vtedajších poznatkov o jednotlivých slovanských jazykoch i slovenských nárečiach uvádza príčiny, pre ktoré bernolákovčina nemohla spĺňať kritériá celonárodného spisovného jazyka. Porovnaním slovenčiny s češtinou sa u Hattalu prejavila výrazná tendencia uplatniť pri kodifikácii slovenčiny, najmä v pravopise, etymologický princíp, čo sa odrazilo najmä v jeho postoji k ypsilonu. Oficiálna, vládou propagovaná staroslovenčina strácala na Slovensku popularitu, v časopisoch sa o nej viedli ostré polemiky (J. M. Hurban v *Slovenských pohľadoch*, D. Lichard v *Slovenských novinách*). Táto jazyková situácia si v konkrétnych historických podmienkach vyžadovala riešenie. Bolo ním stretnutie štúrovcov (Štúr, Hurban, Hodža) s Palárikom a Radlinským (stúpenci staroslovenčiny) v októbri 1851. Výsledkom stretnutia bol kompromis, na ktorého základe obidve strany prijali Hattalove pravopisné zásady. Účastníci tohto stretnutia sa zároveň dohodli na vydaní krátkej gramatiky. O krátky čas, začiatkom roka 1852, vyšla vo vtedajšom Prešporku bez udania mena autora *Krátka mluvnica slovenská*. Predhovor tejto kodifikačnej práce bol spoločným dielom Ľ. Štúra, M. M. Hodžu, J. M. Hurbana, J. Palárika, A. Rad-

linského, Š. Závodníka a M. Hattalu. M. Hattala sa síce ako spoluautor predhovoru neuvádza, no koncepcia gymnaziálneho štúdia v Nemecku i prehľad českých jazykovedných, najmä gramatických prác svedčia o jeho účasti na príprave tejto časti knižky. Hattalova anonymita vyplývala v tom čase z taktických pohnútok, lebo sa uchádzal o miesto v službách viedenského ministerstva. Vydaním *Krátkej mluvnice slovenskej* sa v dejinách spisovnej slovenčiny začalo tzv. reformné obdobie, ktoré trvalo až do založenia Matice slovenskej (1863).

Krátka mluvnica slovenská kodifikovala novú, „opravenú" podobu štúrovskej slovenčiny. Hattala uplatnil v novej kodifikácii historicko-etymologický princíp – znova zaviedol písanie *y – ý* v pôvodných (etymologických) pozíciách. Tým sa slovenčina z formálnej stránky priblížila k češtine. V hláskosloví kodifikoval samohlásku *ä*, dvojhlásku *iu* a v porovnaní so štúrovčinou upravil aj grafickú podobu dvojhlások (*ia, ie, iu, ó/ô* namiesto pôvodného písania v podobe *ja, je, uo*). Porovnaním štúrovskej a hattalovskej kodifikácie zisťujeme aj viaceré rozdiely v pádových príponách. Pri skloňovaní podstatných mien mužského rodu vzoru *hrdina* Hattala odstránil štúrovské dvojtvary v genitíve jednotného čísla typu *sluhu/sluhi* a uprednostnil tvar *sluhy*, v genitíve plurálu ženských podstatných mien vzoru *žena* zasa odstránil dvojtvary typu *sesťjer/sestár, maťjek/maták* a kodifikoval tvary typu *sestier, matiek*, pri ženských podstatných menách podľa vzoru *ulica* odstránil v genitíve množného čísla štúrovské dvojtvary typu *duší/dúš* a uprednostnil podoby typu *dúš*. Pri podstatných menách ženského rodu, ktoré majú v nominatíve jednotného čísla nulovú pádovú príponu a ktorých kmeň je zakončený na spoluhlásku (dnešný vzor *dlaň*), Hattala uprednostnil v genitíve jednotného čísla pádovú príponu *-i* (typ *mosadzi, reťazi, spovedi, čeľadi* a pod.). Podstatné mená ženského rodu, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *gazdiná*, mali popri adjektívnych pádových príponách typu *gazdiná, gazdinej, gazdinú, gazdinej, gazdinou* i pádové prípony podľa vzoru *žena: gazdina, gazdiny, gazdine, gazdinu, o gazdine*. Zo zámenných tvarov sa popri štúrovských podobách *čoho, čomu* podľa bernolákovských tradícií pripúšťali aj tvary *čeho, čemu*. Hattala svojou reformou odstránil dvojtvary typu *treť/trjeť, trem/trjem* a uprednostnil podoby *treť, trem*.

Okrem *Krátkej mluvnice slovenskej* a práce *Grammatica linguae slovenicae cum proxime cognata bohemica* k významnejším Hattalovým prácam patria jeho jazykovedné práce *Zvukosloví jazyka staro- i novočeského a slovenského* (1854), *Skladba jazyka českého* (1855), *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského* (1857), *Mluvnica jazyka slovenského* (1864), množstvo štúdií a polemických článkov i kritických príspevkov, ktoré sčasti vydal

pod názvom *Bnis jazyka českého. Příspěvek k dějinám osvěty vůbec a slovanské zvláště* (Praha 1877).

Jazykovedné dielo Martina Hattalu sa nedá hodnotiť jednostranne. Súčasná jazykoveda „vyčíta" Hattalovi najmä historizujúci princíp, ktorý využil v pravopisnej kodifikácii. Historicko-etymologický postup, ktorý Hattala uplatnil pri úprave štúrovského pravopisu, nebol z dnešného pohľadu vhodným riešením. V rozporuplnej situácii prvej polovice 19. storočia však bolo treba určiť jednotnú a konečnú podobu spisovnej slovenčiny, ktorá mala spĺňať národnointegratívnu funkciu. A Hattalova koncepcia bola v tom čase prijateľná pre štúrovcov, ale aj pre všetkých tých, ktorí na prelome prvej a druhej polovice 19. storočia z rozličných príčin nechceli rešpektovať štúrovskú slovenčinu. Kodifikáciu Martina Hattalu nemožno prijať bez výhrad a kritiky. Jej veľkou prednosťou však bol zjednocujúci princíp. Pravopis, ale aj gramatika, ako ich kodifikoval M. Hattala, sa v ďalších vývinových obdobiach v porovnaní s predchádzajúcimi kodifikáciami menili len v malom rozsahu. Svedčí o tom porovnanie *Krátkej mluvnice slovenskej* s neskoršími Cambelovými prácami *Slovenský pravopis* (1890) a *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (1902), resp. s pravopisnými úpravami uvedenými v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953 a neskoršími menšími úpravami (1968, 1991), ktoré nemali podstatný vplyv na základné pravopisné princípy kodifikované na začiatku reformného obdobia dejín spisovnej slovenčiny.

Problém synonymie v anglickej, ruskej a slovenskej lekárskej terminológii

GABRIELA POLÁČKOVÁ

Hoci „lexikálna variabilita prejavujúca sa najmä značným počtom synonymných slov a výrazov je dôležitou vlastnosťou kultivovaného, vycibreného jazyka", synonymia je pre terminológiu nevýhodná, lebo sťažuje presné dorozumievanie (Horecký, 1968, s. 321). Synonymami v terminológii označujeme „slová alebo slovné spojenia, ktoré, hoci sa líšia zvukovou podobou, vyjadrujú v rámci určitého mikrosystému totožné vedecké pojmy" (Petrovskij, 1983, s. 423). Z definície vyplýva, že sú to slová, ktoré v podstate stoja nielen proti dôležitému terminologickému princípu heslovite formulovanému zásadou jeden pojem – jeden termín, ale aj proti jednej zo základných

vlastností odborného štýlu (a tým aj odborného textu), za ktorú sa pokladá presnosť (Mistrík, 1985, s. 427).

Cieľom našej štúdie je nazrieť do lekárskej terminológie v troch rozličných jazykoch – anglickom, ruskom a slovenskom – a odhadnúť tendencie tvorenia synonymných výrazov, ako aj ich úlohu v procese dorozumievania. Na úvod treba podotknúť, že problém synonymie v lekárskej terminológii sa týka predovšetkým klinickej medicíny, iba vo veľmi malej miere sa dotýka anatomického názvoslovia. V anatomickom názvosloví platí vo všeobecnosti spomenutá zásada jeden pojem – jeden termín, ak však nezoberieme do úvahy názvy prebraté z latinčiny a gréčtiny, ktoré často preberá najmä angličtina a slovenčina. Uvádzame ich v zátvorke:

A:	R:	S:
lungs	*лёгкие*	*pľúca*
heart	*сердце*	*srdce*
kidney	*почка*	*oblička*
large intestine	*толстая кишка*	*hrubé črevo*
thigh bone (femur)	*бедренная кость*	stehnová kosť *(femur)*
breastbone (sternum)	*грудная кость*	*hrudná kosť (sternum)*
womb (uterus)	*матка*	*maternica (uterus)*
thymus gland	*вилочковая железа*	*detská žľaza (týmus)*
urethra	*мочеиспускательный канал*	*močová rúra (uretra)*

Termíny typu *femur, sternum, uterus* angličtina a slovenčina prebrala z latinčiny, preto plnia úlohu medzinárodných termínov. Podobne ako pre iné teoretické vedné odbory aj pre medicínu má medzinárodná terminológia veľký význam, lebo uľahčuje dorozumievanie v tejto vednej oblasti na celom svete. Z tohto hľadiska čiastočne zostáva v nevýhode ruská lekárska terminológia, ktorá sa v súlade s puristickými tendenciami po Októbrovej revolúcii vyhýbala preberaniu termínov z klasických jazykov a uprednostňovala pomenovania domáceho pôvodu. Napriek tejto tendencii existujú i tu výnimky, t. j. ruská anatomická nomenklatúra uprednostnila pred slovami domáceho pôvodu internacionalizmy. Ide napríklad o termíny:

гипофиз	namiesto	*мозговой придаток*
таламус	namiesto	*зрительный бугор*
гипоталамус	namiesto	*подбугорье*

Tieto termíny, podobne ako aj od nich odvodené prídavné mená ***таламический, гипоталамический, гипофизарный*** sa často používajú v teoretickej i klinickej medicíne, najmä však v neurológii a neurochirurgii. Prednosti pred pomenovaním domáceho pôvodu má i termín ***перикард***, ktorého domáci ruský ekvivalent je ***околосердечная сумка***, a to nielen preto, že je kratší a ľahšie sa od neho tvoria odvodené termíny (porovnaj ***перикардиальный*** – ***околосердечносумочный***), no aj preto, že vďaka svojej štruktúre zapadá do systému ďalších termínov s rovnakým koreňom, ako sú ***эндокард, миокард***. V anatomickej terminológii, najmä v anglickej a slovenskej, možno teda v mnohých prípadoch hovoriť vďaka používaniu prevzatých i domácich pomenovaní o synonymických dvojiciach, z ktorých sa prevzaté termíny častejšie používajú v odborných textoch, kým domáce termíny sa používajú v textoch neodborného charakteru.

Ako sme už spomenuli, problém synonymie je príznačný najmä pre terminológiu klinickej medicíny. Ruský akademik B. V. Petrovskij hovorí v súvislosti s lekárskou terminológiou o dvoch základných typoch synonymných termínov, pričom za základné kritérium tohto delenia pokladá sémantické kritérium. V závislosti od toho, či sú motivačné príznaky termínov rovnaké, alebo rozdielne, delí synonymá na ekvivalentné a interpretačné. Ekvivalentné synonymá sú také, ktorých zvuková podoba odráža jeden a ten istý motivujúci príznak, ktorý môže byť vyjadrený rozličnými slovotvornými prvkami toho istého významu. Interpretačné synonymá sú tie, v ktorých zvukovej podobe sa odrážajú rozličné motivačné príznaky (Petrovskij, 1983, s. 423). V ruštine a slovenčine spomedzi lekárskych synonymných termínov ekvivalentného typu najväčšiu skupinu tvoria dublety (heteronymá). Sú to slová alebo slovné spojenia, ktoré majú svoj pôvod v inom jazyku, no ich korene a slovotvorné prvky majú rovnaký význam. Najčastejšie ide o dublety, ktoré pozostávajú z internacionalizmu grécko-latinského pôvodu a jeho ruského alebo slovenského ekvivalentu, napr.:

R:	*S:*
абдукция – отведение	*abdukcia – odtiahnutie*
неоплазма – новообразование	*neoplazma – novotvar*
перкуссия – выстукивание	*perkusia – poklep*
гиперметропия – дальнозоркость	*hypermetropia – ďalekozrakosť*
оральный – ротовой	*orálny – ústny*
миопия – близорукость	*myopia – krátkozrakosť*
интравенозный – внутривенный	*intravenózny – vnútrožilový*

V angličtine je situácia odlišná. Dubletné termíny sa tu vyskytujú zriedkavo. Je to preto, že anglická klinická terminológia používa alebo pomeno-

vania, ktoré sú prebraté z klasických jazykov a sú foneticky aj morfologicky prispôsobené angličtine, napr. *abduction, neoplasm, percussion, oral, intravenous*, alebo sú synonymické rady natoľko bohaté, že pozostávajú z troch a viacerých synoným, napr. *myopia, shortsightedness, nearsightedness* alebo *hypermetropia, hyperopia, farsightedness, longsightedness.*

Existencia synoným ekvivalentného typu, v rámci ktorého v ruštine a slovenčine prevládajú dublety, potvrdzuje fakt, že zavádzanie prebratých termínov z klasických jazykov bolo hlavne v minulosti sprevádzané vytváraním ich domácich ekvivalentov. Bohaté synonymické rady v angličtine tento fakt takisto potvrdzujú.

V prípade synoným ekvivalentného typu je nemenej dôležité poznať kritériá, na základe ktorých sa v terminológii uprednostňuje použitie príslušného termínu pred inými pomenovaniami – prvkami toho istého synonymického radu. Sú to kritériá, ktoré zodpovedajú základným vlastnostiam termínu, akými sú motivovanosť, systémovosť, ustálenosť, jednoznačnosť a presnosť, derivatívnosť, krátkosť a preložiteľnosť. V súlade s týmito kritériami sa v medicínskej terminológii nezriedka uprednostňujú internacionalizmy. Je to preto, že výhody medzinárodných slov sú evidentné a zároveň sa takto zabraňuje izolácii terminológií príslušného jazyka od ostatného sveta. Násilné uprednostňovanie domácich pomenovaní by mohlo mať pre terminológiu každého z porovnávaných jazykov nepriaznivé následky.

Uvedené kritériá treba brať do úvahy nie iba pri výbere vhodného termínu zo synoným ekvivalentného typu, ale aj pri preberaní a zavádzaní neologizmov.

Ďalším typom synoným ekvivalentného typu sú zložené a univerbizované varianty jedného a toho istého pomenovania, napr.:

A:	R:
antiseptic devices – antiseptics	*антисептические средства – антисептики*
antibiotic remedies – antibiotics	*антибиотические лекарства – антибиотики*
contraceptive devices – contraceptives	*контрацептивные средства – контрацептивы*
tuberculous protein – tuberculoprotein	*туберкулиновый протеин – туберкулинопротеин*
ophthalmic surgery – ophthalmosurgery	*офтальмическая хирургия – офтальмохирургия*

S:
antiseptické prostriedky – antiseptiká

antibiotické prostriedky – antibiotiká
antikoncepčné prostriedky – antikoncepcia
tuberkulózny proteín – tuberkuloproteín
oftalmická chirurgia – oftalmochirurgia

Do tejto skupiny patria aj abreviatúry, t. j. termíny vytvorené zo začiatočných písmen viacslovných pomenovaní, napr.:

A:	R:
deoxyribonucleic acid – DNA	***дезоксирибонуклеиновая кислота – ДНК***
ribonucleic acid – RNA	***рибонуклеиновая кислота – РНК***
electrocardiogram – EKG	***электрокардиограмма – ЭКГ***
electroencefalogram – EEG	***электроэнцефалограмма – ЭЭГ***
central nervous system – CNS	***центральная нервная система – ЦНС***

S:
deoxyribonukleová kyselina – DNK
ribonukleová kyselina – RNK
elektrokardiogram – EKG
elektroencefalogram – EEG
centrálny nervový systém – CNS

Väčšina z uvedených abreviatúr má charakter internacionalizmov, ale v každom z porovnávaných jazykov existuje aj množstvo vlastných abreviatúr, ktoré sa používajú v lekárskej terminológii príslušného jazyka, napr.:

A:	R:
birth weight – BW	***острое респираторное заболевание – ОРЗ***
cerebrospinal fluid – CSF	***скорость оседания эритроцитов – СОЭ***
periodic health exam – PHE	***кислотно-шелочная реакция – КЩР***
total body weight – TBW	***ультразвуковое исследование – УЗИ***
blood sedimentation rate – BSR	***ядерный магнетический резонанс – ЯМР***

S:
krvný obraz – KO
náhla brušná príhoda – NBP
horné cesty dýchacie – HCD
pneumothorax – PNO
bez patologického nálezu – Bpn

Používanie synoným ekvivalentného typu nespôsobuje problémy, lebo sú to pomenovania sémanticky totožné, t. j. netreba sa obávať o presné vystihnutie významu. Náročnejší prístup si vyžadujú synonymá interpretačného typu, lebo svojou zvukovou podobou odrážajú rôzne motivačné príznaky. Ich veľký podiel v medicínskej terminológii je podmienený najmä mimojazykovými príčinami – osobitosťami vývoja medicínskej vedy a praxe (Petrovskij, 1983, s. 424). Synonymá ekvivalentného typu sú veľmi rozšírené pri označovaní rozličných ochorení a syndrómov. Je to preto, lebo na označenie jednej a tej istej choroby sa môžu používať i staršie, i novšie názvy utvorené na základe rozličných príznakov. Okrem toho jeden a ten istý objekt (symptóm, syndróm, ochorenie, diagnostická metóda, spôsob liečenia, chirurgická operácia, pôvodca infekcie atď.) môže byť objavený alebo opísaný, a teda i náležite pomenovaný rozličnými odborníkmi v jednej krajine alebo v rozličných krajinách, v rozličnom čase alebo v rovnakom čase, no nezávisle jeden od druhého.

Synonymické rady sa môžu rozrastať aj vďaka úsiliu odborníkov vyjadriť určitý pojem tak, aby odrážal najnovšie poznatky o danom objekte, ktoré sa ustavične dopĺňajú, t. j. aby pomenovanie odrážalo najtypickejší príznak. V prípade, že je stanovený medzinárodný názov pre javy (choroba, syndróm), ktoré sa dovtedy označovali rozličnými inými názvami, môžeme hovoriť o medzinárodnej synonymii, napr.:

A: *Grave's disease, exophthalmic goiter,* **Basedow's disease**
R: *болезнь Грейвса, диффузный (тирео)токсический зоб,* **базедова болезнь**
S: *exoftalmická struma,* **Basedowova choroba**
A: *African sleeping sickness,* **African trypanosomiasis**
R: *сонная африканская болезнь,* **африканский трипаносомоз**
S: *africká spavá choroba,* **trypanozomiáza africká**

V súvislosti s používaním synoným interpretačného typu treba niekedy riešiť otázku týkajúcu sa miery adekvátnosti ich významov s javmi, ktoré označujú. Pri tvorení synonymických radov je nevyhnutné presvedčiť sa, či sú jednotlivé členy radu naozaj synonymami, teda či neoznačujú rozličné pojmy. Pri používaní synoným v praxi by sa malo uprednostniť to najadekvátnejšie a najpresnejšie. Keďže tu môže nastať sporná situácia medzi zástancami a odporcami rozličných pomenovaní, tieto otázky by mali riešiť najpovolanejší odborníci.

Na záver môžeme konštatovať, že lekárska terminológia je bohatá na synonymá vo všetkých troch porovnávaných jazykoch. Tento fakt dokazuje úsilie označovať príslušné javy v každom z jazykov názvami, ktoré odrážajú ich najtypickejšie príznaky na danom stupni poznania.

V ostatných rokoch, ktoré možno charakterizovať v medicíne ako obdobie explózie poznatkov, veľkú úlohu zohráva západná medicína. Rovnako ako v iných sférach poznania aj v medicíne sa poznatky západnej vedy rozširujú najmä v angličtine. Štúdium odbornej literatúry v angličtine sa stalo nevyhnutnosťou pre každého lekára, preto čoraz viacej odborníkov v oblasti medicíny ovláda angličtinu (aspoň pasívne). To ovplyvňuje aj hľadanie adekvátnych pomenovaní na označenie nových javov vo vlastnom jazyku. Možno preto konštatovať, že v lekárskej terminológii sa čoraz častejšie stretávame s anglickými pomenovaniami, prípadne skratkami označujúcimi viacslovné pomenovania. Ak porovnávame slovenčinu a ruštinu, prístupnejšia pre zavádzanie anglických termínov je slovenčina, čo dokazujú i príklady:

A:	R:
prune belly syndrome	*синдром „подрезанного живота"*
„morning glory" syndr.	*синдром „утреннего сияния"*
AIDS	*СПИД*
HIV virus	*ВИЧ вирус*

S:
„prune belly" syndróm
„morning glory" syndróm
AIDS
HIV vírus

Pohotovosť ruskej lekárskej terminológie v utváraní vlastných pomenovaní adekvátnych anglickým možno z lingvistického hľadiska hodnotiť kladne. V praxi to však nie vždy znamená pozitívum, lebo sťažuje dorozumievanie, čo dozaista podmieňuje aj ruská ortografia, t. j. v mnohých prípadoch azbuka prekáža medzinárodnej komunikácii.

LITERATÚRA

AKŽIGITOV, G. N.: Anglo-russkij medicinskij slovar. Moskva, Russkij jazyk 1988. 608 s.

HORECKÝ, J.: Anatomické názvoslovie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 575 s.

HORECKÝ, J.: Úloha synoným v terminológii. Kultúra slova, 2, 1968, s. 321–323.

JELISEJENKOV, J. B. – MICHAJLOV, V. I. – RIVKIN, V. L. – TOKAREV, J. N.: Russko-anglijskij medicinskij slovar. Moskva, Russkij jazyk 1975. 648 s.

MASÁR, I.: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava, Veda 1991. 189 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 582 s.

PAROUBKOVÁ, J. (ed.): Lékařský slovník anglicko-český, česko-anglický. Praha, Avicenum 1985. 704 s.

PETROVSKIJ, B. V. (red.): Boľšaja medicinskaja enciklopedija. I. diel 1982, II. diel 1983, III. diel 1984. Moskva, Sovetskaja enciklopedija. 463–447–512 s.

SAVULČÁK, J.: Veľký rusko-slovenský lekársky slovník. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 781 s.

Stedman's Medical Dictionary. 22. vyd. Baltimore, Williams and Wilkins Company 1972. 1583 s.

Palindrómy v slovenčine

EDUARD CHMELÁR

Palindrómy predstavujú v každom jazyku nepatrnú vrstvu slov. Ich praktický význam je minimálny. S obľubou sa používajú najmä v poézii, no možno ich využiť aj v publicistike – hlavne pri tvorbe pútavých, vtipných či výstižných titulkov.

Definícia palindrómov je dosť sporná. Medzi jazykovedcami dosiaľ nejestvuje jednotný názor na to, čo pod touto vrstvou slov treba rozumieť. Česká štylistika tradične uprednostňuje definíciu, ktorá chápe palindrómy ako slová s rovnakým významom pri čítaní textu zľava doprava i v opačnom smere. Slovenskí jazykovedci (J. Mistrík, K. Palkovič) sa obyčajne prikláňajú k názoru, že palindrómy sú slová, ktoré majú určitý lexikálny význam aj pri čítaní odzadu. Nemusí byť teda vôbec zhodný s pôvodným významom daného slova. S takouto definíciou budeme pracovať aj v tomto príspevku. Ešte problematickejšie je štylistické zaradenie palindrómov. J. Mistrík považuje palindrómy za druh paroným. No ak chápeme paronymá, že sú to slová zvukovo a gramaticky navzájom podobné, palindrómy sa tomuto kritériu jednoznačne vymykajú. Kam teda patria tieto slovné hry? Najprijateľnejším riešením sa nám vidí označiť palindrómy za samostatnú skupinu slov.

Pôvod slova *palindróm* treba hľadať v starej gréčtine, kde tento výraz znamená asi toľko ako „bežiaci naspäť". Schopnosť niektorých slov nadobúdať určitý význam aj pri čítaní odzadu si ako prvý všimol grécky veršotepec Sotades, ktorý žil v 3. storočí pred naším letopočtom. Z gréckych palindromatikov vynikol najmä Nikodemos (1. storočie nášho letopočtu). V diele *Anthologia Palatina* nájdeme množstvo jeho palindromatických epigramov, ktoré dávajú rovnaký zmysel aj pri čítaní sprava doľava. Palindróm našiel mimoriadne uplatnenie v latinskej poézii, najmä stredovekej (známy je napríklad hexameter *Otto tenet mappam, madidam mappam tenet Otto*). Neskôr sa používanie tohto jazykového fenoménu rozšírilo aj do národných jazykov.

Hoci sme už naznačili, že vrstva palindrómov v slovenskom jazyku je veľmi malá, nemali sme možnosť porovnať tento stav so situáciou v iných jazykoch. V každom prípade skupinu pravých palindrómov (t. j. lexikálnych a úplných) v slovenčine tvorí spolu asi 250 slov (podklady sme čerpali zo Slovníka slovenského jazyka). Palindrómy všeobecne rozdeľujeme na základe viacerých kritérií. Z hľadiska úplnosti rozlišujeme *úplné* a *čiastočné* pa-

lindrómy. Úplné palindrómy predstavujú slová, ktoré majú význam pri čítaní celého výrazu odzadu (napr. *rys, jar, čin*). Čiastočné palindrómy dávajú zmysel iba pri čítaní určitej časti slova odzadu – nie celku (napr. *beztak – katzeb, cvok – kovc*). Tento druh sa uplatňuje najmä v palindromatických vetách, ktoré dávajú zmysel iba vcelku – ich jednotlivé časti nepredstavujú samostatné, úplné palindrómy (napr. *Kobyla má malý bok*, ale aj názov zbierky V. Turčányho *Aj most som ja*). Podľa iného kritéria sa palindrómy delia na *lexikálne* a *fonetické*. Lexikálne palindrómy sú také slová, ktoré dávajú pri čítaní odzadu význam tak z lexikálnej, ako aj z gramatickej stránky (napr. *nárok, oko, ťah*). Fonetické palindrómy sú iba zvukové palindrómy (napr. *párok – koráp, park – krap, osem – meso*). Pri delení palindrómov možno uplatniť aj mnoho ďalších kritérií, napr. morfologické, syntaktické, variantné atď. Niektoré z nich si teraz objasníme.

Pravé palindrómy, pod ktoré patria – ako sme už uviedli – lexikálne a úplné palindrómy, tvoria *palindromatické dvojice*. Pri týchto dvojiciach prvý člen predpokladá druhý a naopak (napr. *rys – syr*). Niekedy sa však stáva, že palindróm nevytvára palindromatickú dvojicu so žiadnym iným slovom. Je to v takom prípade, ak príslušné slovo dáva aj pri čítaní sprava doľava rovnaký význam (napr. *oco, kolok, aha*). Takéto výrazy nazývame *rovnakovýznamové palindrómy* (ich opakom sú *rozličnovýznamové palindrómy*). Z celkovej zásoby pravých palindrómov tvoria len približne 20 %. Medzi rovnakovýznamové palindrómy patria aj všetky predložky a spojky, ktoré pozostávajú len z jedného písmena (*a, i, k, o, s, u, v, z*).

V slovenčine sa však vyskytujú palindrómy nielen v základnom, ale aj v odvodenom tvare. Poznáme prípady rozličnovýznamových palindrómov, keď slovo v základnom tvare tvorí palindromatickú dvojicu so slovom v odvodenom tvare (napr. *pud – dup, sám – más*). Existujú však aj palindromatické dvojice s oboma členmi v odvodenom tvare (napr. *buď – ďub, kúr – rúk*). V odvodenom tvare môžu byť rovnakovýznamové palindrómy (napr. *potop, mám, núr*). Osobitnú skupinu palindrómov tvoria slová, ktoré pri čítaní odzadu síce dávajú zmysel, ale len v cudzom jazyku (napr. *eben – nebe, mih – him, la – al*). Palindromatické môžu byť tak slová (*krk*), ako aj slovné spojenia (*AVE EVA*), vety (*Mám korok, oco.*), dokonca i dlhšie texty.

Ako vyplýva z predchádzajúcich riadkov, 80 % pravých palindrómov je rozličnovýznamových. Spomedzi nich tvoria najväčšiu skupinu podstatné mená. Až 52 % rozličnovýznamových palindrómov patrí k podstatným menám. Na druhom mieste sú citoslovcia (18 %), slovies je 9 %. Pri rovnakovýznamových palindrómoch je situácia len o málo odlišná. Aj tu tvoria naj-

početnejšiu vrstvu podstatné mená (38 %), za nimi sú citoslovcia (31 %), nasledujú predložky (15 %) a až potom idú slovesá (8 %). Jediným slovným druhom, v ktorom sa palindromia nevyskytuje, sú prídavné mená. No aj počet palindromatických slovies v základnom tvare je vzhľadom na spoluhlásku *ť* obmedzený (v podstate ide len o palindrómy *ťahať* a *ťať*, ktoré sú rovnakovýznamové).

Pri palindrómoch je však pomerne častý jav, ktorý označujeme ako *druhový preskok*. Pri druhovom preskoku sa mení slovný druh palindrómu čítaného v opačnom smere. Poznáme napríklad zmenu zámena na spojku (*ja – aj*), podstatného mena na príslovku (*mat – tam*), príslovky na podstatné meno (*tak – kat*), podstatného mena na sloveso (*pot – top*), citoslovca na zámeno (*oh – ho*), slovesa na príslovku (*olám – málo*).

Prevažná väčšina palindrómov je jednoslabičná. Jednoslabičné palindrómy predstavujú až 82 % z celkového množstva rozličnovýznamových palindrómov a 68 % z rovnakovýznamových palindrómov. Dvojslabičných palindrómov je podstatne menej: pri rozličnovýznamových 17 % a pri rovnakovýznamových 31 %. Iba slabé jedno percento tvoria v obidvoch skupinách trojslabičné palindrómy. Vyššia slabičnosť sa pri slovenských palindrómoch nevyskytuje. Vysoké percento jednoslabičných palindrómov je logické. Ak totiž kladieme vznik palindrómov do súvisu s náhodou, je pochopiteľné, že so zvyšujúcou sa slabičnosťou klesá pravdepodobnosť takej kombinácie hlások, ktorá by dávala zmysel aj pri čítaní odzadu.

Palindromia je ojedinelý lingvistický jav, ktorý dokazuje a dotvára plastickosť jazyka. Je skôr zaujímavosťou ako serióznou zákonitosťou. Napriek tomu aj odhalenie tohto jazykového fenoménu prispieva k celkovému poznaniu charakteru jazyka.

LITERATÚRA

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. 6 zv.
Slovník antické kultury. Praha, Svoboda 1974.

KS

DISKUSIE

Názvy jazykov v slovenčine

JÁN HORECKÝ

Pri tvorení názvov jazykov sa v súčasnej slovenčine uplatňujú tri modely: explicitný dvojslovný, univerbizačný jednoslovný s príponou *-ina* a napokon odvodzovací s príponou *-čina*.

V explicitnom modeli sa realizuje zásada, že onomaziologická báza (základ pomenovania) sa vyjadruje slovom *jazyk* a onomaziologický príznak (príznak pomenovania) prídavným menom utvoreným od názvu národa alebo etnickej skupiny slovotvornou príponou *-ský*. Teda *jazyk Slovákov – slovenský jazyk, jazyk Rómov – rómsky jazyk*. Ak je pomenovanie etnickej skupiny menej známe, resp. ak má v slovenčine menej bežné zakončenie, onomaziologický príznak sa vyjadruje týmto (nesklonným) pomenovaním, ktoré práve pre svoju nesklonnosť (neohybnosť) stojí za bázou *jazyk: jazyk abui, jazyk agarabe, jazyk asiga, jazyk feroge, jazyk foro, jazyk makua, jazyk talandji, jazyk tarasco* a mnohé iné, uvedené napr. v knihe *Jazyky sveta* (Bratislava 1983). V univerbizačnom modeli, v ktorom sa dvojslovný explicitný názov zjednodušuje na jedno slovo, onomaziologickou bázou sa stáva slovotvorná prípona *-ina* a onomaziologickým príznakom slovotvorný základ príslušného prídavného mena. Možno teda povedať aj tak, že názvy jazykov sa tvoria príponou *-ina* z príslušného prídavného mena. Napr. *český jazyk – čeština, ruský jazyk – ruština, grécky jazyk – gréčtina*. Ako vidieť z príkladov, sprievodným a záväzným znakom tohto modelu sú alternácie *sk/šť*, resp. *ck/čť*. Tieto alternácie sú aj v dnešnej slovenčine úplne pravidelné, ako ukazujú napr. dvojice *vosk – voština, panský – panština*. Podľa tohto modelu by mala byť pre slovenský jazyk pravidelná podoba *slovenština*.

Ale práve na pomenovanie slovenského jazyka sa už oddávna používa podoba *slovenčina*. V nej možno jednoznačne vyčleniť slovotvornú príponu *-čina*, ktorá sa pripája k základovému slovu. Je to teda nový pomenovací model, v ktorom sa onomaziologická báza vyjadruje príponou *-čina* a onomaziologický príznak základom slova pomenúvajúceho etnickú skupinu. Podobu *slovenčina* uvádza už A. Bernolák vo svojom *Slovári* (v *Gramatike*

uvádza podoby *wlaščina, uherščina*), ale rovnakú podobu nájdeme napr. aj u Fándlyho, ba aj v Prešpurských novinách z roku 1786.

Za základnú podobu prípony pri tvorení názvov jazykov pokladá podobu *-čina* už Š. Peciar (1948), pričom ostatné podoby vykladá ako výsledok asimilácie (v type *čeština*). V jeho intenciách je aj výklad v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953, kde sa uvádzajú podoby *-čina, -ština* a *-čtina*, pričom však podoba *-čtina* sa neoznačuje výslovne ako prípona. V Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991 sa poučky o názvoch jazykov neuvádzajú, lebo to vyplýva z ich celkovej orientácie len na pravopisné otázky.

V prácach o tvorení slov sa podoba *-čina* spravidla uvádza v rámci úvah o slovotvornej prípone *-ina*. B. Letz (1950) podobu *-čina* vôbec neuvádza, J. Horecký (1959) len na okraj pripomína, že príponou *-ina* sa tvoria od prídavných mien aj názvy jazykov (s alternáciami *sk/šť, ck/čť*), ale že popri prípone *-ina* jestvuje aj podoba *-čina*. Uvádza však aj činnostné názvy ako *murárčina, vojenčina, kantorčina*. E. Pauliny (1981) spomína aj osobitnú skupinu názvov jazykov.

Osobitnú pozornosť venovala prípone *-ina* M. Marsinová (1970). Podrobne opísala sémantické skupiny slov utvorených príponou *-ina* (k Horeckého piatim skupinám pridala ďalšie tri) a špeciálne sa zamerala na podobu *-čina*, a to predovšetkým v slovách typu *murárčina*. Poukazuje na staršie Habovštiakovo zistenie, že takéto slová sa tvoria tam, kde jestvuje aj sloveso zakončené na *-čiť (murárčiť – murárčina)*, ale upozorňuje, že niekedy nejestvuje takéto sprostredkujúce sloveso (napr. *intelektuálčina*). Ďalej vhodne pripomína, že aj v slovách tohto typu sa niekedy prejavuje vzťah k jazyku: slovami ako *drotárčina, krčmárčina, kancelárčina* sa označujú isté spôsoby vyjadrovania alebo isté hodnotenie používaných jazykových prostriedkov. Záverom M. Marsinová konštatuje, že o genéze podoby *-čina* nemožno povedať definitívne slovo. Z hľadiska našej témy to však nie je ani potrebné.

Ak vychádzame z nášho zistenia, že už koncom 18. storočia máme doloženú podobu *slovenčina*, znamená to, že už dávno, ešte pred formovaním spisovnej slovenčiny, sa vyformoval odvodzovací slovotvorný model pre názvy jazykov, v ktorom sa prípona *-čina* pripájala k základovému slovu. Na pozadí tohto modelu však treba prehodnotiť aj podoby *-ština* a *-čtina*.

Ak by sme predpokladali existenciu podoby (variantu) *-ština*, ako to robí Š. Peciar (1949) aj Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953, museli by sme vyčleniť koreňovú morfému *če-* v názve *čeština, ru-* v názve *ruština*. Ale to by bolo proti zistenej tendencii, že koreňové morfémy podstatných

mien nemôžu byť zakončené na samohlásku (Bosák – Buzássyová, 1985). Preto sa zdá oprávnenejšie klásť morfematickú hranicu medzi koreň typu *čes-* a zakončenie *-tina*. Toto zakončenie by sa dalo interpretovať ako variant základnej podoby *-čina*, a to variant, ktorý sa vyskytuje po sykavkách, pravda, po nevyhnutných spoluhláskových alternáciách. V názve *francúzština* by bolo pritom treba vychádzať z výslovnosti */francúština/*. Rovnaké členenie na morfémy by bolo potrebné aj v názvoch ako *gréčtina, angličtina, bibličtina*, teda *gréč-tina, anglič-tina, biblič-tina*.

Na záver treba uviesť tri názvy jazykov – *nemčina, poľština, čínština* –, ktoré akoby sa vymykali zo všeobecnej tendencie, resp. spod modelu typu *sloven-čina*, a ktoré sa zvyčajne uvádzajú ako výnimky. V slove *nemčina* vlastne nejde o výnimku, lebo prípona *-čina* sa tu pripája k mennému základu *nem-* (porov. *Nem-ec, Nem-ka*); nejde o odvodzovanie od prídavného mena v zmysle univerbizačného modelu, ale o pripojenie prípony *-čina*. V názvoch *čínština* a *poľština* vlastne niet dôvodu pre výnimočné chápanie (iba ak tradícia): ak môže byť *španielčina, portugalčina,* mohla by byť aj *poľčina*. Podobne popri názvoch *dánčina, japončina, latinčina* by mohla byť aj podoba *čínčina*.

LITERATÚRA

BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy. Jazykovedné štúdie XIX. Bratislava, Veda 1985. 130 s.

HORECKÝ, J.: Slovotvorná sústava slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 217 s.

LETZ, B.: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1950. 579 s.

MARSINOVÁ, M.: Názvy typu *murárčina*. Slovenská reč, *35*, 1970, s. 152 – 161.

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

PECIAR, Š.: Názvy typu *slovenčina, ruština, angličtina*. Slovo a tvar, *3*, 1949, s. 128 – 140.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1953. 408 s.

KS

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

O hrách a hračkách nedanovských detí

(Dokončenie)

IVAN MASÁR

Skutočným rajom pre deti, v ktorom mohli dosýta uspokojovať potrebu hrať sa, bolo prírodné prostredie okolo rieky Nitry. Prvé potulky detí týmto prostredím sa začali na jar okolo Veľkej noci, keď sa hľadali vhodné palice na Morenu, tenké prútiky na korbáče ap. S Morenou chodili deti na Kvetnú nedeľu popoludní. Zhotovovali ju z dvoch palíc nájdených alebo odrezaných pri rieke. Palice sa preložili a upevnili, na priečnu sa navešali zodraté ženské šaty, na hornú časť zvislej palice sa dal napríklad deravý hrniec alebo mliečnik prizdobený slamou (to boli vlasy Moreny) upevnenou zdrapom odhodenej látky z košele, zástery ap. (to bol ručník Moreny) a s popevkom

Moreňička krásna,
ďe si húski pásla?
V richtárovom dvore,
na zelenej šnóre

nosili deti túto figúru po celej dedine. Nakoniec zastali *pret stauňicou* (umelá prietoková nádrž na vodu odvádzanú kanálom zo zamokrených polí do rieky) a za veselého kriku a smiechu ju hodili do vody (*do stauňice*). Deti mali radosť z toho, *ako Morena plávala* a *ako sa nakoňiedz zatopila.* V tejto súvislosti treba zaznamenať spojenia *robiď Morenu, nosiď Morenu/chodiď z Morenou, topiď/zatopiď Morenu* predstavujúce tri fázy tejto jarnej zábavy detí.

Takmer v rovnakom čase, ako sa chodilo s Morenou, zvyčajne bolo možné robiť píšťalky. Keď už z odrezaného vŕbového prúta *ťiekla miadzga, krúťili chlapci píšťale.* Na vŕbovom prútiku primeranej dĺžky a hrúbky sa urobili hlboké zárezy do kôry (až po drevo), vyrezal sa budúci náustok, vzduchový otvor, a časť prúta, z ktorej mala byť píšťala, sa položila na koleno. Opatrným klopaním črienkou noža na kôru sa podarilo oddeliť ju od dreva. Potom sa *zarezaú štupel*, t. j. upravila časť píšťaly vkladaná do úst, odkôrnené drievko sa zasunulo do dolnej časti rúrky a píšťala bola

hotová. Pri oddeľovaní kôry (robilo sa to sediačky na zemi, jedna noha v kolene ohnutá, druhá vystretá) sa odriekala táto povedačka:

Píšťala masná,
abiz bola hlasná.
Seďem rokoų́ pískala
a na ósmi prestala.[1]

Názov nástroja na vyrezávanie píšťal (ale aj na ďalšie roboty s drevom) mal okrem podoby *vačkoví nuoš/nožík* aj podobu *sarajevo*. Jej pôvod je v tom, že na plechových črienkach jednoduchých nožíčkov, ktoré predával *lacní Joško*, bol nápis SARAJEVO a ten sa v reči detí uplatnil ako názov nástroja neraz aj bez ohľadu na to, že na črienke nijaký nápis nebol.

Obľúbenou hrou pri rieke bolo hádzanie ploských kamienkov po hladine rieky. Nedanovskí chlapci mali pre ňu názov *previesť/prevážať/prehadzuvať pánoų́/panákoų́/pandrlákoų́*. Kameň bolo treba hodiť tak, aby sa veľa ráz odrazil od hladiny a dlho nad ňou letel a nadskakoval. Nadskoky sa zratúvali (*kolko pánoų́/panákoų́/pandrlákoų́ prevezieš* alebo *si previezoų́*) a to vnášalo do hry prvok súťaživosti. V letných mesiacoch, keď na pravom brehu rieky pásli husi chynorianske deti, vznikali medzi nedanovskými a chynorianskymi chlapcami „ostré slovné súboje"; bolo to najmä vtedy, keď sa husi šli napiť alebo sa okúpať. Keď v takejto situácii hádzali kamene chynorianske deti, ozvali sa nadávky a vyhrážanie nedanovských detí a naopak. Triviálne nadávky (*somár sprostí, mogoň/Mogoňiar mogoňiarski, Vrapčiar poonďiati/zas... ní, psisko pehaví, ťela ňeocecané* atď.) nezriedka nahradili povedačky s „dráždivým alebo urážlivým" obsahom:

Chinoranci brnci,
varili sa v hrnci.
Ňemohli sa uvariť,
moseli ich rozvariť.

Alebo:

Mogoň džaų́,
čert ťa braų́.
Pre mňa prišoų́,
ťeba zaų́.

[1] Variant povedačky v 3. verši mal aj podobu *abi si sa ozívala*, ale 4. verš sa už nepodarilo zrekonštruovať. Opýtaní sa nazdávajú, že záver povedačky tvorili slová *až do Krásna* (Krásno je susedná dedina Nedanoviec).

Chynorianski chlapci replikovali citoslovcom *čvirik, čvirik,* čím dávali najavo, že sa nebudú *oháňať z Vrapčiarmi.*[2]

Na rieke a v jej blízkosti nachádzali deti dostatok radovánok najmä v letných mesiacoch: samovoľne sa učili plávať – najskôr v plytkej vode vyše kolien spôsobom *po zemi rukami*, t. j. s dotykom dna rukami, pričom nohy sa nemali dna dotýkať; neskôr sa tam, *ďe bola voda po krk* (rozumie sa dieťaťa), pokúšali udržať na vode a všemožne *híbať/trepať rukami aj nohami*. Keď to zvládli, pod dozorom starších sa odvážili *plávať f plávačke*, t. j. vo vode *više chlapa* alebo *na pavús/više pavúza* (takouto mierou sa odhadovala najväčšia hlbočina v rieke).

Na nedanovskom brehu trčalo nad vodou niekoľko hrubých pňov, z ktorých sa vstupovalo do vody na rozličný spôsob. Takýto peň plnil funkciu štartovacieho bloku a volal sa *skácanka (skočeų uš s prvej, z druhej... skácanki* – to bolo hodnotenie stupňa plaveckej spôsobilosti). Daktorí chlapci skákali (v miestnom nárečí *skácali*) len *na rovné nohi*, iní aj *dole hlavoų (urobeų peknú hlavičku/ribičku, podarila sa mu hlavička/ribička, ňepodarila sa, padoų/capoų na brucho*) obrátení do vody čelom alebo chrbtom. Vrcholným výkonom bol premet vo vzduchu. Pri pokuse oň sa skákalo z najvyššieho pňa (asi 2-2,5 m nad vodou), t. j. *zo šiestej skácanki.* Keď sa premet podaril, chlapci na brehu uznanlivo konštatovali: *spraveų/skočeų salto* alebo *prevaleų/urobeų v luft'e duba*. O takýto skok sa však pokúšal málokto, zato na skokoch, ktorých cieľom bolo *robiť na voďe penu,* sa zúčastňovali viacerí. Skákalo sa s rozbehom z brehu, druh skoku si vybral každý sám: na rovné nohy, na rovné nohy s obratom vo vzduchu o 180°, dolu hlavou, ďalej s pokrčenými nohami (kolenami) objatými rukami ako pri sede na zemi – tento spôsob sa volal *stolička (urobiť/skočiť stoličku)* alebo s kolenami ohnutými ako pri kľačaní a rukami zloženými ako pri modlitbe – o tomto spôsobe sa vravelo *ja sa buďem molliť, pekňe sa molleų;* často sa dvaja-traja chlapci pri skoku držali za ruky. Azda netreba osobitne pripomínať, že ani skákanie a plávanie sa neobišlo bez lomozenia, špliechania, pokrikovania ako prirodzených prejavov detskej vitality. Veľa veselosti vyvolávali chlapci, ktorí vedeli predstavovať topiacich sa alebo utopencov: *hrúžlili sa* do vody, vynárali sa z nej, dvíhali ruky nad hlavu, vypľúvali vodu, *šťenali*

[2] V tejto súvislosti sa žiada zaznamenať prezývky obyvateľov susedných obcí: *vrana* – *Vranár* (obyvateľ Krásna), *sova* – *Soviar* (obyvateľ Brodzian), *jelito* – *Jelitár* (obyvateľ Bošian), *mogoň* – *Mogoňiar* (obyvateľ Chynorian), *vrabec* – *Vrapčiar* (obyvateľ Nedanoviec) atď.

a kričali pomóóc, ruku, ruku, reťas alebo si ľahli na chrbát, nadýchli sa a ako bezvládni či ako utopenci sa dali unášať prúdom.

Obľúbenou hrou bolo plávanie na vzduchovom vankúši – volal sa *bubeň (plávať na bubňi);* dievčence si ho vytvárali *s fertušiek,* chlapci *s treňiek* alebo *košiel.* Šlo vlastne o unášanie prúdom, nie o plávanie. Vo vode sa aj súťažilo v rýchlosti (*gdo buďe prú na chinorianskej straňe, na druhom boku/brehu)* alebo vo vytrvalosti (*gdo najdlkšie vidrží pod vodou, zahrúžlení stáď na jennom miesťe)* ap.

Z vody na breh vychádzali deti *aš keď už boli od zimi svetlé a drgluvali im zubi* alebo *keť si moseli viskackaď vodu z ucha.* Bez pohybu však dlho nevydržali: robili kotrmelce *(válali/prevaluvali dubi),* stojky (stáli hore nohami na rukách alebo na hlave; o tento výkon sa však väčšina iba pokúšala), napodobňovali pohyb žiab (na výzvu *spraŭme si žabu* si dve deti ľahli na brucho, jedno zohlo nohy v kolenách, druhé medzi jeho mierne roztiahnuté nohy strčilo hlavu, potom sa obidve vzopreli na predlaktie a takto sa usilovali ísť dopredu; „kroky" sa museli robiť naraz striedavo ľavými a pravými rukami). Obľúbené boli aj skoky do výšky (dvaja držali špagát alebo dlhý prút v istej výške a ostatní ho preskakovali), do diaľky a preskoky (cez účastníka hry, ktorý kľačal alebo ktorý kľačal zohnutý a rukami sa opieral o zem).

Keď bol naporúdzi nožík, narezalo sa prútov a veľkých lopúchov a postavila sa z nich *búda,* ktorú si deti predstavovali ako dom a domácnosť – napodobňovali v nej reálny život: pečenie chleba, koláčov, jedenie, spanie. Zruční chlapci robili z vŕbových prútov *mlin(i)*: na dva vidlicovito rozrastené konáriky (konárik sa volal *rácoška*) zapustené do piesčitého dna skraja rieky položili *valček,* ktorý mal v strede krížom preložené drievka (to boli *lopatki*). Nárazom bystriny na drievka sa valček začal otáčať – predstavovalo to mlynské koleso, resp. mlyn.

Ojedinelou letnou hrou pri rieke bolo *naťieraňie* tela vyhriatym čiernym bahnom a následné sušenie, resp. vyhrievanie na slnku. Takto sa *liečila reoma.* Hodno podotknúť, že pred natieraním deti krívali, hrbili sa a všelijako vykrúcali – akiste preto, aby zdôvodnili „oprávnenosť liečby"; chrbty totiž natieral *dochtor.*

So striedaním ročných období sa zákonite striedali aj detské hry. Pasenie husí na sklonku leta pri rieke a na strniskách si deti spestrovali hrou so šarkanom – v reči najstaršej generácie sa táto lietajúca hračka volala *kršliak.* Pravdaže, nešlo o kúpenú hračku, lež o hračku urobenú doma z najjednoduchších materiálov (baliaci papier alebo priesvitný *masní papier,* tenká latka a ohybný prút, špagát alebo silná konopná niť, odstrižky z novín

na chvost, farbičky na vymaľovanie očí, zubov, vlasov šarkana). Šarkan *sa púšťau tak, že sa s ňím uťekalo,* ale keď bol priaznivý vietor, mohol sa ľubovoľne dlhý špagát uvoľňovať – šarkan sa dostal do istej výšky *a potom už lietau sám*. Zo zeme sa zručným poťahovaním špagáta usmerňoval jeho pohyb a po špagáte sa mu posielali *telegrafi* – tenké papieriky, ktoré tlak vzduchu vyniesol po napätom špagáte až hore. Hodno zaznamenať, že *hore* znamenalo niekedy aj vyše 100 m. Doplňujúcou činnosťou pri púšťaní šarkana bola streľba. Na strieľanie si chlapci urobili *luk* (najlepšie z pevnej a dostatočne pružnej lieskovej palice zohnutej do poloblúka, na ktorého konce upevnili pevný tenký *drót, ňiť* alebo *špagát*) a *šíp* (ľahký rovný prútik, na ktorého koniec sa niekedy osádzal špendlík alebo klinček). Inou „strelnou zbraňou" bol jednoduchý nástroj na vystreľovanie kameňov. Nazýval sa *šlajder* (= *rácoška*, na ktorej boli upevnené dve gumy, resp. pružné gumové pásiky, ich konce ústili *do košťički* na vkladanie kamienka). Z obidvoch hračiek sa strieľalo na rozličné ciele (na šarkana, na väčší kameň, *na pikslu ot farbi)*, niekedy aj na zvieratá, najmä na vrabce. Hodnotila sa presnosť a vzdialenosť (*gdo trafí do hintoho kameňa, gdo najďalej dostrelí*).

Na pasienky pri rieke si deti nosievali doma urobené *loťki s papiera* alebo *s kuori (agátovej*, lebo sa ľahko opracúvala), na strniská domácky zhotovené *papierové lietallá* alebo *zducholoďe,* karty na hranie (zväčša tiež domácky urobené z papiera na kreslenie, ktorý sa volal *štvrťka*). Sem-tam si dakto priniesol *poveterňík* (ružica z tvrdšieho štvorcového papiera, ktorý sa po uhlopriečkach zostrihol tak, aby v strede štvorca zostalo koliesko na prichytenie štyroch vrcholov trojuholníkov; do stredu sa stočil jeden vrchol každého trojuholníka, ružica sa upevnila špendlíkom na paličku a náraz vetra ju krútil ako vrtuľu).

Za sychravých jesenných dní sa deti hrali doma s vlastnoručne zhotovenými hračkami. Patrili medzi ne napr. *vrndžalka, kapsla, trachtor, fajka* a ďalšie.

Vrndžalka sa zhotovila z gombíka alebo z orecha[3]: cez dve dierky gombíka sa prevliekla pevnejšia niť, po prevlečení cez dierky sa konce nite spojili pevným uzlom, gombík sa posunul do stredu, niť sa na obidvoch koncoch založila na palce rúk tak, aby súbežne vedľa seba šli dve „linky" nite,

[3] Keď lietali chrústy, daktorí nezbedníci chytili chrústa, prevliekli mu cez bruško niť, rozkrútili ho a ten sám na niti lietal v kruhu a vrndžal. Informátor nezabudol dodať, že pán učiteľ za takéto veci *strašňe beu*, a pamätal si aj jeho veršovaný zákaz: *Ňetrápťe zvieratká, trpia bolesť, chuďiatka.*

gombík sa niekoľko ráz zakrútil a ťahaním, resp. uvoľňovaním skrútenej nite sa gombík rozkrútil, pričom vydával vrndžavý zvuk. Ten sa mohol zosilniť opatrným prikladaním gombíka na okennú tabuľu alebo menej opatrným prikladaním na drevený podklad (*stuol, putňovú lavičku* ap.). Namiesto gombíka sa mohol použiť *orech*, ale zhotovenie hračky z orecha bolo náročnejšie (vybranie jadra tak, aby sa škrupina nerozpadla, osadenie zápalky – *cirki* – do otvorov ap.).

Kapsla (niektorí hovoria *búchačka*) sa zhotovila poskladaním tenšieho štvorcového papiera tak, aby vznikol štvorvrstvový trojuholník. Jeho vnútorné vrstvy sa odstrihnutím jedného vrchola stali vysúvateľné; dve vonkajšie vrstvy sa na vrcholoch uchopili palcom a ukazovákom a prudko sa trojuholníkom švihlo, pričom vnútorná časť vyletela a vydala zvuk podobný buchnutiu. Na búchanie sa používali aj nafúknuté papierové vrecká. Okrem toho sa papier používal na zhotovenie hračky *nebo – peklo – (raj)*. Bol to akýsi papierový košíček dole so štyrmi jamkami, do ktorých sa vkladali palce a ukazováky obidvoch rúk. Dno košíčka z vonkajšej strany bolo rozdelené na štyri časti, ktoré sa pohybom prstov roztvárali. Pri rytmickom roztváraní sa ukazovali farebné plochy (*biela* = nebo, *červená* = peklo, *modrá* = raj) a odriekala povedačka

Ňebo, peklo, raj,
daj sa, duša, daj:
do ňebíčka, do peklíčka,
ďe buď'e tvoj raj?

Pri poslednom slove sa hračka zatvorila, jedno z prítomných detí ukázalo na daktorú skrytú časť a po jej roztvorení zistilo, či pôjde do neba, do pekla, do raja.

Ďalšia hračka, ktorou deti robili buchot, mala názov *pukál*. Asi z pätnásťcentimetrového rovného konárika bazy čiernej (v miestnom nárečí má názov *gbeza*) sa vytlačila dreň (volala sa *duša*), čím vznikla rúrka, urobil sa *piest* (popri názve *piest* sa používal aj názov *lamár*) a ušúľali sa zátky. Tie sa nazývali *štuple* a na ich prípravu sa používala *nasliňená kúďela*, zriedkavejšie novinový papier. Jeden *štupeľ* sa pomocou piesta *nabeų hore, druhí dole*. Druhý štupeľ sa nabíjal po vdýchnutí vzduchu do dierky po dreni a po nabití sa piestom tlačil k hornému štupľu. Tlak vzduchu s buchotom (presnejšie silným puknutím – porov. názov *pukál*) vyrazil horný štupeľ; na jeho miesto sa dotlačil dolný. Nabíjanie sa opakovalo. Pri vdychovaní vzduchu do bazovej rúrky sa vytváral hlbší pískavý zvuk.

Trachtor bola samohybná hračka. Na jej vlastnoručné zhotovenie bola potrebná drevená cievka na nite (volala sa *kotúlka, špulňa, špulňička*), prú-

žok gumy z bicyklovej duše, jedno kratšie (3 cm) a jedno dlhšie (10-12 cm) drievko hrubé asi 4 mm. Do cievky sa *vrezali zubi* (predstavovali kolesá starodávnych traktorov), cez dierku cievky sa prevliekla gumička, na jednom konci sa prichytila kratším, na druhom dlhším drievkom. Dlhším drievkom *sa guma nakrútila*, hračka sa položila na zem a samovoľné odvíjanie zákrutov gumy ju dávalo do pomalého pohybu pripomínajúceho pohyb starodávnych traktorov.

Z cievky si deti robili aj ďalšiu hračku. Odrezala sa z nej jedna kónická časť (disk), cez dierku sa prestrčilo drievko na jednom konci zahrotené. Drievko prečnievajúce nad diskom (bolo dlhšie ako pod diskom) sa uchopilo medzi prsty alebo do dlaní položených na seba, hračka sa rozkrútila a zručne položila na rovnú plochu (na stôl). Energia dodaná rozkrútením istú chvíľu potom otáčala hračku, ktorá sa volala *vlčko (púšťať vlčka, krútiť vlčka, hrať sa s vlčkom)*.

Fajka bola hračka z gaštanového plodu (z gaštana) imitujúca skutočnú fajku. Deti si ju naozaj vkladali do úst (prirodzene, bez tabaku) a napodobňovali fajčenie dospelých (daktoré spôsoby aj nespôsoby fajčiarov). Obľúbenou zábavou v uzavretom priestore bolo *púšťaňie millových bublín/robeňie millových gúl.*

Priaznivé, t. j. slnečné jesenné dni využívali deti na hojdanie. Jeden spôsob hojdania bolo *prevažuvaňie na doske,* ktorá sa v strede oprela o koňa na pílenie dreva, o hrubý klát ap. (*pome sa/buďeme sa prevažuvať*), alebo hojdanie na hojdačke (to bola *hingala/hongala*). Hojdačka bola veľmi jednoduchá: silný povraz (*žinka*) alebo tenšia retiazka sa upevnili na hradu krova *nad nálepkom* a na druhý koniec sa v primeranej výške priviazala *došťička* alebo *okrúhle drieuko.* Dieťa si naň sadlo tak, že retiazku alebo povraz malo medzi nohami a držalo sa povraza (retiazky) obidvoma rukami. Rozhojdanie obstarával kamarát, niekedy sa vyspelejšie dieťa rozhojdalo aj bez pomoci iného (vycúvaním až do polohy, ktorú mu v stoji dovoľovala reťaz, a potom náhlym skrčením nôh, teda odpútaním sa od zeme).

Dostatok príležitostí na detské hry poskytovala aj zima. Keď zamrzla *stauňica* (už spomínaná vodná nádrž), urobila sa čo najdlhšia rovná kĺzačka široká 30-40 cm – to bola *šmíkala.* Po rozbehu sa kĺzalo (*šmíkalo*) po nej rozličným spôsobom závislým od šikovnosti. Najjednoduchší spôsob bolo kĺzanie na obidvoch nohách položených na kĺzačku celou stupajou, a to tak, že nohy boli buď pritiahnuté k sebe, buď v miernom rozkroku a jedna noha vysunutá dopredu. To bol štandard. Ďalšie spôsoby: na obidvoch nohách v podrepe, na jednej v stoji alebo v podrepe a to všetko s otočením o 180 stupňov alebo bez otočenia. Osobitnú šikovnosť vyžadovalo kĺzanie na pod-

pätkoch. Keďže na zimnej detskej obuvi boli pribité malé podkovy, tento spôsob kĺzania sa volal *šmíkaňie na potkovičkách/na potkovkách.* Takéto kĺzanie sa však lepšie uplatnilo, keď bola *celá stuňica hlatká* (t. j. keď sa pri zamŕzaní nevytváral hrudkovitý povrch ľadu). Vtedy šikovní chlapci robili na ľade rozličné figúry (*ja som spraveu trojku, ja knich, ja šesku*). Korčule boli zriedkavosťou, a ak sa vyskytli, upevňovali sa na štandardnú, nie na špeciálnu obuv. V tejto súvislosti sa žiada uviesť základné názvoslovie: *korčule na klúčik, kolombuski* (vpredu s veľkým oblúkovým ohnutím), *polokolombuski* (menšie ohnutie), *špicáki* (bez ohnutia).

Lyže a sánky sa robili doma, kupované detské sánky so sanicami ohnutými vpredu do vysokého oblúka boli *pánska vec* (volali sa *ródle* – to je názov prevzatý z rakúskej nemčiny).

Osobitnú radosť poskytoval deťom čerstvo napadnutý sneh (nárečovo ***sňach***), najmä *vodoví sňach*. Z neho sa dobre robili *sňahové gule*, ktoré sa buď hádzali na rozličné ciele, alebo v rámci guľovačky (*ideme sa guluvať*) ich deti hádzali do seba, buď sa lízali (*oblizuvali*), alebo si nimi deti *brhlili líca, abi boli červené*. Menšia snehová guľa sa kamarátovi neraz zlomyseľne strčila *za krk* alebo *do záňedria*. Zo snehu sa, pravdaže, *robeu aj sňahuliak* alebo sa súťažilo v tom, *gdo ugúla največiu gulu*.

Zimné podvečery trávili väčší chlapci strieľaním z domácky vyrobených búchačiek. Do plechovice z olejovej farby (volali ju *piksla*) sa dal kúsok karbidu, napľulo sa naň, vrchnák sa silno pritlačil a dierka v prostriedku dna utesnila prstom. Po 10-15 sekundách sa prst od dierky odtiahol a priložila sa k nej horiaca zápalka. Nastal značne silný výbuch. Nezbedníci si pochvaľovali: *to bola šupa ako s kanóna*. Iný spôsob: do kovovej rúrky sa natlačilo niekoľko hlavičiek zo zápaliek, rúrka sa zapchala tesne priliehajúcim klincom, z ktorého sa odsekol hrot. Aj klinec, aj rúrka boli upevnené na špagáte alebo na drôte. Po uchopení špagáta sa celou *spravou* udrelo (švihom) o kameň alebo o iný tvrdý predmet. Udieralo sa hlavičkou klinca. Po údere zvyčajne nastal výbuch. „Hra" sa nazývala *strielanie s klúča* – tá časť spravy, do ktorej sa nabíjali hlavičky zápaliek alebo aj trhavina (ekrazit), bol zvyčajne vyradený kľúč starobylého typu. Tieto nebezpečné hry boli svojráznou predzvesťou blížiacich sa Vianoc a konca roka. Bola to predpríprava na streľbu pred polnočnou omšou a na silvestrovský večer.

Záver: V článku sa opisujú detské hry s ustálenými pravidlami (pakster, hry s guľkami), ale aj spontánne hry, v ktorých sa mohla uplatniť vynachádzavosť. Viaceré z nich uvádzajú aj autori, ktorí opísali detské hry z iných oblastí Slovenska (napr. hry *s gulkami, na koňe, kolesuvaňie* uvádzajú autori Pukančíková – Palkovič na s. 6, 8, pravda, s názvami *na gramorki, na koňú,*

o prebjehi). Je pravdepodobné, že sa nepodarilo zaznamenať všetky hry, keďže už niet vhodných informátorov z najstaršej generácie.

Charakteristickou črtou hier nedanovských detí je napodobňovanie reálneho života[4] (*na koňe, fajka, telegrafi* pri púšťaní šarkana atď.) a súťaživosť (v hrách *na úbehi, funga, picek, prevážaňie pandrlákoų* atď.). Hra bola často previerkou šikovnosti, vynachádzavosti, vytrvalosti a ďalších kladných vlastností (pri niektorých hrách sa uplatňovala manuálna zručnosť – vyžadovalo ju vystrúhanie *picka*, krútenie píšťalky, lepenie/zlepovanie šarkana a i.). K základným charakteristickým črtám hier a hračiek patrí aj sebestačnosť a nenáročnosť materiálnej výbavy. Veď takmer až do konca druhej svetovej vojny boli hračky a pomôcky na hry kupované v obchodoch skôr výnimkou ako pravidlom. Veci na hranie si deti obstarávali alebo zhotovovali samy. Treba napokon pripomenúť, že v mnohých detských hrách sa odráža poľnohospodársky charakter dediny a že uvádzané hry sa hrali zhruba do konca druhej svetovej vojny. Potom aj v tejto oblasti začal prevládať import nad tradíciou – začali sa pestovať športové hry.

Názvy hier, herných činností a rečové akty zviazané s hrou a hračkami sú v prevažnej miere domáce a majú zreteľné stredoslovenské črty. Strata *ľ* vo všetkých pozíciách svedčí o tom, že v Nedanovciach a v ich bezprostrednom okolí sa už začína prechod k západoslovenským nárečiam. Názvy hier a hračiek sú zväčša významovo priezračné, cudzích názvov, ktorých pôvod a motivácia sú nejasné, je iba niekoľko (*umpas, pakster, cégo*).

LITERATÚRA

PUKANČÍKOVÁ, M. – PALKOVIČ, K.: Z detského folklóru v Lopašove. Skalica, Záhorské múzeum Skalica (rok vydania neuvedený – predpoklad 1992). 47 s.

[4] Nedanovskí chlapci radi imitovali napr. dianie v cirkevnom živote (*odbavuvali onše, procesie*), ale najmä činnosti zviazané s roľníctvom. Zaujímavé bolo pozorovať, ako imitovali žatvu a mlatbu: *s truskavca* viazali snopy, znášali ich *do hromádok*, zväzali a ukladali *do kobelín* a potom „mlátili" na vlastnoručne zhotovených „mláťacích súpravách", ktoré obsahovali: *danf (danfovú mašinu), kasňu/dreškasňu, levátor; dreškasňa* (mláťačka) mala *trumel, do kerého sa špajzuvalo* (otvor s príslušným strojovým zariadením, do ktorého sa vpúšťali snopy na vymlátenie) ap. To však bol v podstate jednotlivý prípad, nie hromadne a „celodedinsky" rozšírená hra. Mláťačku si totiž nevedel zhotoviť každý chlapec.

ROZLIČNOSTI

Kvantita v miestnom názve Mariánka

V Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991 sa uvádza názov obce *Mariánka* (a aj *Mariánčan, Mariánčanka, mariánsky)* s dlhým *á*. Podoba *Mariánka* je aj v 3. zv. Encyklopédie Slovenska z roku 1979. Je to zmena v porovnaní so Slovníkom slovenského jazyka (Dodatky a doplnky z roku 1968), kde sa uvádza podoba *Marianka, mariansky*. Pretože túto zmenu nikto v tlači neodôvodnil, treba zvážiť, či je opodstatnená. Pokúsime sa tu o morfematický rozbor miestneho názvu *Mariánka*.

V tomto názve je nesporná slovotvorná prípona *-ka*. Touto príponou sa tvoria predovšetkým zdrobnené podoby miestnych názvov (zhodne so všeobecnými podstatnými menami), a to v takých prípadoch, keď jestvuje oporná, nezdrobnená podoba miestneho názvu: *Ves – Vieska, Likava – Likavka, Trnava – Trnávka, Osada – Osádka, Poruba – Porúbka, Lehota – Lehôtka.* Prípona *-ka* má aj priamu pomenovaciu funkciu, tvoria sa ňou miestne názvy od rozličných, najmä však jednoslabičných základov: *Bajka, Baška, Bátka, Havka, Rajka, Vojka.* Osobitný podtyp tvoria názvy na *-ovka*: *Brezovka, Habovka, Hladovka, Hrabovka, Vrbovka*. Tu akoby slovotvorným základom boli prídavné mená *brezový, hrabový, vrbový.*

V niektorých miestnych názvoch zakončených na *-inka* akoby bolo slovným základom nezdrobnené všeobecné podstatné meno: *borina – Borinka, jedlina – Jedlinka, rovina – Rovinka*. Zdá sa však, že tu prípona *-ka* nemá zdrobňovaciu, ale pomenovaciu funkciu. Nejde o malú borinu, jedlinu, rovinu, ale o miestny názov. Okrem toho názvy ako *Kamienka, Studienka, Polianka* ukazujú, že tu možno predpokladať príponu *-ianka, ienka*, a teda je možná aj prípona *-inka*.

V miestnom názve *Mariánka* takisto nejde o zdrobnenie, ale prípona *-ka* tu má zrejme pomenovaciu funkciu. Vzniká však otázka, čo je vlastne základovým slovom. Po odčlenení prípony *-ka* totiž ostáva podoba *Marián-*, zhodná s osobným menom *Marián*. Pravda, toto riešenie neprichádza do úvahy, názov *Mariánka* nie je odvodený od osobného mena *Marián*, ale od osobného mena *Mária*. Svedčia o tom kultúrnohistorické fakty, lebo táto

obec sa nazývala *Mariatál* (v náreči aj *Marietál*), v nemčine *Marienta*l, v maďarčine *Máriavölgyi*, teda vlastne *Mariánske Údolie*. V prídavnom mene *mariánsky* v tomto názve je kvantita opodstatnená. Používajú sa napr. spojenia a názvy *mariánsky sviatok, mariánsky kult, Mariánska kongregácia, Mariánska ulica*. Je tu zrejmá analógia s prídavným menom *gregoriánsky, juliánsky*. Ale túto podobu nemožno pri názve *Mariánka* pokladať za základ tvorenia. V češtine poznáme názov *Mariánky* pre *Mariánske Lázně*, ale to je práve doklad na hovorový charakter takto tvoreného názvu. Podobne by sme mohli aj *Mariánsku ulicu* hovorovo pomenovať *Mariánka*.

Ak je nesporné, že slovným základom v miestnom názve *Mariánka* je osobné meno *Mária*, treba predpokladať, že k osobnému názvu *Mária* (ktorého koreň má podobu *Már-)* sa pripája zložená prípona *-ianka* podobne ako *-inka* v názve *Borinka, -ienka* v názve *Studienka*. Treba, pravda, vysvetliť podobu *-ianka*. V názve *Polianka* možno variantnú podobu *-ianka* vysvetliť vplyvom predchádzajúcej mäkkej spoluhlásky *ľ*.

V názve *Mariánka* nemožno vyčleniť morfémy *Mari-án-k-a* (a tým odôvodňovať kvantitu v morféme *-án-*), lebo v mene *Mária*, podobne ako napr. v slove *filológia* a mnohých iných, je sporné, či koncové *-ia* je dvojhláska, alebo nie. Pripájanie pádových prípon (ako aj prípony *-ový*) síce svedčí o tom, že toto *ia* nemá dvojhláskový charakter: skloňujeme *filológi-a, filológi-e, filológi-u*, podobne *Mári-a, Mári-e, Mári-u*, ale pri odvodzovaní podstatných mien sa ako základ berie podoba ostávajúca po odtrhnutí koncového *-ia: filológia – filológ – filologický*, a tak aj *Mária – Mara – Marka – Marienka – Mariška – Maruška*. Koncové *-r* v koreni *Már-* síce nepatrí k mäkkým spoluhláskam, ale v istých prípadoch predsa pôsobí na výber dvojhláskového variantu prípony *-anský/-ánsky/-iansky* (*nitriansky, šuriansky*). Je nesporné, že v takýchto variantoch ide o dvojhlásky. A pretože ide o dvojhlásky, nemožno kodifikovať podobu *Mariánka*. Inými slovami, nie je tu členenie *Mari-án-k-a* (ako je v prídavnom mene *mari-án-sky* opretom o latinskú podobu *marianus)*, ale členenie *Mar-ian-k-a*.

Z týchto poznámok azda jednoznačne vyplýva, že nie je odôvodnená kodifikácia s kvantitou, ale že systémovým kritériám (morfematickým, slovotvorným i fonologickým) vyhovuje len podoba *Marianka* (*Mariančan, mariansky*).

Treba ešte vysvetliť, ako sa do Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1991 dostala podoba *Mariánka* s dlhým *á*. Pri zostavovaní zoznamu obcí pre PSP sa vychádzalo zo záväzného Statistického lexikonu obcí ČSSR z roku 1982 (vydal Federálny štatistický úrad), v ktorom sa názov obce uvádza v podobe s dlhým *á*, teda *Mariánka* (tak to bolo aj v Statistickom lexikone

z roku 1974). So zreteľom na naše zdôvodnenie písania názvu *Marianka* s krátkym *a*, ale aj so zreteľom na to, že v platnom Zozname obcí a ich častí podľa okresov v Slovenskej republike, ktorý vyšiel v čiastke 15 Zbierky zákonov Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky roku 1991, kde sa rovnako uvádza podoba *Marianka*, bude treba v ďalšom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu opraviť uvedený názov na podobu *Marianka*.

Ján Horecký

Čiarka pred prívlastkovou neurčitkovou vetou

V písomnej jazykovej praxi si možno všimnúť rozkolísanosť pri písaní čiarky v jednočlenných neurčitkových vetách uvedených spojkou *ako*. Máme na mysli vety s funkciou prívlastkovej vedľajšej vety vo vzťahu k podstatnému menu stojacemu bezprostredne pred spojkou a tým aj pred celou vedľajšou vetou. Veľmi často je týmto nadradeným podstatným menom slovo *spôsob*, ale ním sa súbor podstatných mien vystupujúcich v takejto pozícii zďaleka nevyčerpáva. Uvedieme niekoľko príkladov z odborných, ako aj z publicistických textov: *Hrozí nebezpečenstvo úbytku dorastajúcej inteligencie, ak sa nenájde spôsob, ako zabezpečiť kvalitné štúdium výborným adeptom so slabým rodinno-sociálnym zázemím. – Efektívnym spôsobom, ako zapojiť rodičov, je... – Chceme ponúknuť cesty, ako si osvojiť systém hodnôt, podľa ktorých možno dôstojne žiť. – Jediná nádej, ako tento cieľ realizovať, je vyvolať už signalizované vážne nepokoje. – Spomínané metódy predstavujú možnosť, ako si zaistiť hospodársku moc v budúcnosti.*

V pravopisných príručkách – vrátane najnovších Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1991 – sa vety tohto typu ako príklady na písanie či nepísanie čiarky pred spojkou, ktorá stojí na ich čele, neuvádzajú. Jednoznačné a bezproblémové z tohto hľadiska sú vety, v ktorých je sloveso v určitom tvare: také prípady sa aj v pravopisných príručkách kodifikujú, a to tak, že sa pred spojkou *ako* požaduje písať čiarku, napríklad: *...ak sa nenájde spôsob, ako máme zabezpečiť kvalitné štúdium výborným adeptom... – Jediná nádej, ako by sa tento cieľ mohol realizovať, je vyvolať už signalizované vážne nepokoje.* Otázka písania či nepísania čiarky je podmienená práve tým, že vo vetách citovaných na začiatku nie je určitý slovesný tvar,

ale iba neurčitok a veta, v ktorej tento neurčitok plní svoju syntaktickú funkciu, nie je dvojčlenná, lež jednočlenná.

Keď na položenú otázku nebudeme odpovedať iba prísne účelovo, t. j. tým, že skúmané vety nemajú sloveso v určitom tvare, lež sa budeme usilovať odpovedať z funkčného hľadiska, musí nám vyjsť odpoveď, ktorá bude logická, jednoznačná a presvedčivá. Uplatnenie funkčného hľadiska vidíme v tom, že uvedené útvary budeme pokladať za vety, a to bez ohľadu na dvojčlennosť či jednočlennosť. Z prísne syntaktického hľadiska totiž jednočlenné vety sú naozaj rovnako hodnotné ako dvojčlenné. Syntaktický prístup k týmto javom nás utvrdí aj v tom, že dané útvary ako vsunuté alebo vložené vety musíme primerane graficky, t. j. čiarkou, vyznačiť aj na ich konci, resp. na pravej strane, napríklad: *Najúčinnejší spôsob, ako dosiahnuť sformulovaný cieľ, predstavuje prísne vedecký, akýchkoľvek emócií zbavený prístup k riešeniu veci.*

V tomto krátkom príspevku sme nemohli ani priviesť väčšie, presvedčivejšie množstvo príkladov, ani rozobrať danú otázku podrobnejšie, ale základné stanovisko sa dalo a dá sformulovať aj pri uvedených materiálových a teoretických východiskách. Na základe funkčného a syntaktického hľadiska môžeme náš krátky rozbor uzavrieť v tom zmysle, že pred spojkou *ako*, ktorá uvádza jednočlenné neurčitkové vety s funkciou prívlastku vo vzťahu k nadradenému podstatnému menu, treba písať čiarku. Ak je takáto jednočlenná veta vložená do inej vety, žiada sa čiarkou oddeliť od ostatnej vety aj koniec tejto jednočlennej vety. Aby náš záver mohol pôsobiť aj v širokej jazykovej praxi, istotne by bolo správne, keby sa primeraná poučka vsunula aj do nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu.

Ján Kačala

Rikša – rikšiar

Slovo *rikša* je japonského pôvodu a jeho etymológia je zrejmá. V pôvodnej podobe *jinriksha* sú tri zložky: *jin* znamená muž alebo osoba, *riki* je sila a *sha* je vozík, teda *jinriksha* (vysl. *džin rikša*) je vozík ťahaný mužom (prípadne aj dvoma mužmi). V európskych jazykoch sa slovom *rikša* označuje nielen dvojkolesový vozík, ale aj človek ťahajúci tento vozík. Tak sa to uvádza aj v Slovníku slovenského jazyka, kde sa pod heslom *rikša*[1] podáva

výklad „dvojkolesový vozík ťahaný človekom, používaný vo východoázijských krajinách" a pod heslom *rikša*[2] sa uvádza, že ide o „človeka ťahajúceho dvojkolesový vozík vo východoázijských krajinách". Z číslovania horným indexom je jasné, že sa tieto slová pokladajú za homonymá. V podstate rovnaký výklad je aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka, ibaže heslá sa uvádzajú v jednom heslovom odseku bez výslovného označenia, že ide o homonymá. Homonymný charakter však vyplýva z rozdielnych gramatických charakteristík: jedno je ženského rodu, druhé patrí k mužským životným podstatným menám. V Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991 sa uvádzajú osobitne heslá *rikša, -e ž* a *rikša, -u*, mn. *-ovia* m. Ani v jednom zo slovníkov (ani v Slovníku cudzích slov) sa neuvádza podstatné meno *rikšiar*. A to napriek tomu, že už roku 1962 vyšiel slovenský preklad románu čínskeho spisovateľa Lao Še pod názvom *Rikšiar* o osudoch rikšiara Sianga (vydal Slovenský spisovateľ, preložil Marián Gálik).

Pri rešpektovaní slovníkových údajov môže vzniknúť dojem, že slovo *rikšiar* v slovenčine nejestvuje, resp. že sa hodnotí ako nesprávne. To by bolo však nedorozumenie, lebo ani Pravidlá slovenského pravopisu, ani Krátky slovník slovenského jazyka nezachytávajú celú slovnú zásobu slovenčiny.

V slovenčine platí tendencia, že názvy osôb, ktoré majú vo vlastníctve alebo v opatere nejaké vozidlo, tvoria sa príponou *-ár/-iar* od názvu vozidla. Veľmi zreteľne to vidieť v prípadoch ako *taxík – taxikár, drožka – drožkár, čln – člnkár, kompa – kompár*. Rovnako je utvorený aj názov *rikšiar*. Pravda, niekedy tu je aj prípona *-ník*, napr. *plť – pltník, loď – lodník, prievoz – prievozník*.

O podobe *rikšiar*, teda s variantnou príponou *-iar*, niet pochybností, lebo po spoluhláske *š* nemôže stáť prípona *-ár*.

Ján Horecký

Grösslingova alebo *Grösslingová ulica*?

K jedným zo sprievodných javov zmien, ktorými v poslednom čase prešla naša spoločnosť, patria aj zmeny v pomenúvaniach ulíc. Ulice, námestia, triedy, mosty či iné topografické objekty dostali nové názvy alebo sa im vrátili ich staršie či pôvodné názvy. K tomuto druhému prípadu patrí aj

premenovanie bratislavskej ulice, ktorou sme ešte nedávno prechádzali ako *Ulicou Červenej armády* (podľa staršieho pravopisu *ulica Červenej armády*). S jej staronovým názvom sa však stretáme v dvoch podobách: *Grösslingová ulica* aj *Grösslingova ulica*. Ktorá z nich je správna? Kľúčom na riešenie tu môže byť odpoveď na otázku, podľa koho alebo podľa čoho je táto ulica pomenovaná. Ak sa ulica alebo iný objekt pomenúva podľa niektorého významného politického, vedeckého, kultúrneho či iného činiteľa, teda podľa osoby, v zásade sú možné dva spôsoby: buď sa k pomenúvanému slovu pripojí genitív vlastného mena a spojenie má podobu nezhodného prívlastku, napr. *Ulica M. R. Štefánika, Námestie Ľ. Štúra*, alebo od vlastného mena utvoríme pomocou prípony *-ov, -ova, -ovo* osobné privlastňovacie prídavné meno a spojenie bude mať podobu zhodného prívlastku: *Štefánikova ulica, Štúrovo námestie*. Treba povedať, že prípony privlastňovacích prídavných mien *-ova, -ovo* sú vždy krátke. Ak je však základom toponymického názvu neosobné podstatné meno, v takomto názve sa uplatňuje vzťahové prídavné meno, napr. *Astrová ulica, Radarová ulica, Ľudové námestie*.

Ako je to teda s Grösslingovou ulicou? Svoje pomenovanie dostala podľa jedného z najrozsiahlejších záhonov v stredovekej Bratislave *Grössling*. Jeho pôvodný názov (1447) bol *Kresling* (z nem. *Kressling* = hrúz riečny) a po viacerých hláskových variáciách sa v roku 1752 ustálil v podobe *Grössling*. Pôvodne záhon tvorili nivy, oráčiny, záhrady, zvernice popretínané početnými meandrami dunajských ramien, v ktorých žil v hojných kŕdľoch práve spomínaný druh ryb. Podľa neho bol teda pomenovaný záhon a neskoršie aj jedna z bratislavských ulíc.

Ako vidieť, názov *Grösslingová ulica* s „kratšou" prestávkou (1955–1991) pretrval po stáročia až do dnešných dní. Pre nás je však dôležitý záver: pomenovanie *Grösslingová ulica* súvisí s neosobným, všeobecným podstatným menom, a preto v názve ide o vzťahové prídavné meno, ktoré treba písať s dlhým *á* na konci.

Silvia Duchková

KS

SPRÁVY A POSUDKY

Poézia v Kubíne

V dňoch 7. až 9. septembra 1993 sa konal v poradí už 39. ročník národnej prehliadky prednesu poézie a prózy a tvorby divadiel poézie *Hviezdoslavov Kubín*. Predstavilo sa na ňom 26 jednotlivcov a 4 divadlá poézie, z toho jedno nesúťažne.

Jednotlivci (21 žien, 4 muži) súťažili v dvoch kategóriách (4. kategória – stredoškoláci, 5. kategória – vysokoškoláci a dospelí) – v obidvoch osobitne v prednese poézie a prózy. Jedenásti si vybrali poéziu, pätnásť účastníkov siahlo za prózou.

Potešiteľné je, že recitátori siahli zväčša za kvalitnými literárnymi predlohami. Rovnako teší aj to, že viac ako po minulé roky boli zastúpení domáci autori (D. Dušek, S. Chalupka, J. Buzássy, V. Beniak, J. Petrík, L. Vadkertiová-Gavorníková, I. Hochel, D. Podracká, J. Gajdošová). Trocha však zarmucuje, že rovnako ako v predchádzajúcich rokoch bola v Kubíne slabo zastúpená dospelá recitátorská generácia – predstavilo sa len sedem recitátorov (traja prednášali poéziu, štyria prózu). Vynikajúce výkony, ktoré sme poznali z dávnejších ročníkov, aj tentoraz chýbali. To svedčí o tom, že mladí recitátori predčasne opúšťajú umelecký prednes. Keby ich bolo možné podchytiť na vysokých školách, azda by sa podarilo tento proces zastaviť.

V piatej kategórii teda chýbali osobnosti, chýbali špičkové výkony. Prednesy boli zväčša chladné, nezúčastnené, nie vždy sa recitátorom podarilo upútať diváka, vtiahnuť ho do deja. Preto ani neprekvapuje, že porota sa rozhodla neudeliť v tejto kategórii ani jedno z prvých miest. V próze asi najviac upútal sugestívny prednes Martiny Kodríkovej (S. Canev: Druhá smrť Jany z Arcu), v prednese poézie pozornosť zaujala Beáta Dedoková básňou L. Vadkertiovej-Gavorníkovej Hra na pár – nepár.

Úroveň štvrtej kategórie bola vyrovnaná, nechýbali v nej však ani vrcholné prednesy, ktorých interpreti – dúfajme – budú neskôr aj prínosom pre doteraz recitátorsky slabšiu piatu kategóriu. Týka sa to najmä Barbary Horvatovej (J. Buzássy: Drevená tvár), Kataríny Kudjákovej (D. Podracká: Výber) a Ľubice Steinerovej (A. Lundkvist: Všetko bolo ťažšie, než sme

dúfali). Recitátorky tvorivo spracovali text, podarilo sa im rozvinúť myšlienku básne a aktivizovať poslucháča. Technicky dobre zvládnutým prednesom upútali aj Xénia Lukyová (I. Hochel: Nová legenda o Moby Dickovi) a Silvia Maťoláková (R. Dilong: Žmurknutie), dramaturgiou básne Sama Chalupku Ktože týmto svetom vládne? zaujala Soňa Martinčoková.

V tejto kategórii boli presvedčivé aj viaceré prednesy prózy, hoci aj tu boli niekedy sporné výsledky. Upútali najmä Drahomír Franek (J. Salinger: Kto chytá v žite), Slávka Halčáková (P. Lagerkvist: Sibyla), Veronika Skořepová (A. Šoljan: Loď vo fľaši) a Andrea Gajdošová (D. Dušek: Závoj), a to oslovením poslucháča i pokusom o osobnostnosť výpovede.

Jazyková úroveň prednášaných textov bola dobrá, nedodržiavanie ortoepickej normy bolo zriedkavé, čo svedčí o tom, že aj tejto stránke prejavu sa venuje primeraná pozornosť (prekvapuje, že prehrešky sa najvýraznejšie prejavili práve v 5. kategórii u M. Gregora). Ako sme už aj v minulosti upozornili, naďalej pretrváva problém s výberom textov. Recitátori si síce viac vyberajú kvalitné literárne predlohy, ale často ide o texty určené skôr na tiché čítanie, resp. o texty presahujúce osobnostné možnosti interpreta (platí to najmä o 4. kategórii). Preto si recitátori viac všímajú formálnu stránku textu, a tak im občas uniká jeho filozofická rovina. Nevenujú dostatok pozornosti ani kompozícii, preto mnohé prednesy boli sploštené, jednorozmerné, s rovnakou výstavbou vety a so stereotypnou intonáciou: chýbal jednotný rytmus, väčšia dynamika. Žiadalo by sa dotiahnuť kompozíciu, zintenzívniť prácu s tempom a rytmom.

Nezabudnuteľné boli nesúťažné detské prednesy. Najmä Mirka Schmidtová, Andrea Gurtlerová, Emil Huraj či Ľubka Divulitová majú všetky predpoklady časom zažiariť aj vo vyšších kategóriách.

Z divadiel poézie bolo azda najpresvedčivejšie Divadlo ANTE PORTAS pri agentúre Nika Kežmarok (Kalypsó a Odysseus – voľne podľa Homéra), ktoré zaujalo čistotou scény, maskami, prácou s rekvizitami, rytmom i ďalšími zložkami inscenácie. Upútalo aj Literárne divadlo Osamelý havran z Lučenca s predstavením Anjelský chrbát, ktoré si odnieslo cenu za aktuálny výklad J. Cocteaua.

Nemožno nespomenúť sprievodné podujatia – návštevu Oravského hradu či spomienkový program *Návrat strateného syna* venovaný T. H. Florinovi. Tieto podujatia nemali núdzu o záujemcov.

Sympatické je, že usporiadateľom sa aj tentoraz podarilo vydávať aktuálne spravodajstvo z podujatia i Zápisník 39. Hviezdoslavovho Kubína prinášajúci dokumenty o predchádzajúcom ročníku, o jeho atmosfére a problémoch. Odborno-metodické materiály o problematike prednesu,

základným ostáva ekvivalenčný parameter, pretože práve ekvivalent má obsahovať maximum informácií, ktoré sa požadujú o slove východiskového jazyka pretlmočeného do slova cieľového jazyka. Túto časť knihy, ktorá je pre súčasných i budúcich slovnikárov priam odbornou vysokou školou, ideálne dopĺňa kapitola praktickej aplikácie určených parametrov na konkrétne heslá v dvojjazyčnom slovníku. Je neobyčajne cenné, že lexikografické postupy sa predstavujú na materiáli blízkych alebo príbuzných jazykov (slovenčina vo vzťahu k češtine a ruštine), ako aj na materiáli nepríbuzných, typovo vzdialenejších jazykov (slovenčina a nemčina, resp. angličtina). Ak by sme veľmi hľadali niečo nedopovedané, tak by sme mohli spomenúť, že v knižke sa venuje málo pozornosti zásadám použitia synoným na strane ekvivalentu. Iba sa stručne pripomína, že „treba s nimi narábať maximálne obozretne" (s. 147). Aj tu by však mali platiť pomerne presne vymedziteľné pravidlá, kedy, za akých podmienok sa popri prekladovom ekvivalente použije ďalšie synonymum.

Knižka E. Sekaninovej *Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi*, ktorá vyšla pri príležitosti XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave 1993, by nemala chýbať na stole ani jedného lexikografa, pretože bez ovládania teoretických východísk a praktických lexikografických postupov, ktoré autorka s veľkou erudíciou predstavila, nemožno sa dnes púšťať do tvorby slovníkov.

Mária Pisárčiková

Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov

(HABOVŠTIAKOVÁ, K. – KROŠLÁKOVÁ, E.: Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1993. 151 s.)

Významné historické udalosti, podmienky ich vzniku, ale najmä osobnosti, ktoré mali rozhodujúci vplyv na ich formovanie, boli v minulosti, ale sú aj v súčasnosti veľmi vďačnou témou na literárne spracovanie.

Obdobie Veľkomoravskej ríše, no predovšetkým činnosť a výsledky byzantskej misie slovanských apoštolov sv. Cyrila a Metoda a ich žiakov, ktorí prevzali štafetu solúnskych bratov a šírili vzdelanosť medzi príslušníkmi iných slovanských národov, nám približuje a osvetľuje zaujímavá kniha s pútavým titulom *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov*. Autorky tejto faktografickej knižnej publikácie, doc. PhDr. K. Habovštiaková, CSc., a doc.

PhDr. E. Krošláková, CSc., svojimi vedeckými a populárno-náučnými prácami patria k našim popredným odborníčkam v spomínanej oblasti. Toto dielo z oblasti literatúry faktu vzniklo z úprimnej snahy a túžby „aktuálne priblížiť a sprostredkovať poznatky o literárnej činnosti cyrilometodskej misie širšiemu okruhu slovenskej kultúrnej verejnosti" (s. 5).

Kniha vo svojich ucelených kapitolách sa nezameriava na životné osudy Konštantína-Cyrila a jeho brata Metoda a ich verných učeníkov, ale predstavuje výsledky ich neúnavnej tvorivej činnosti – prekladovú a pôvodnú literárnu tvorbu, čím antológia spĺňa cieľ „prispieť k hlbšiemu poznaniu cyrilometodskej problematiky a literatúry" (s. 5).

Celú publikáciu možno zhruba rozdeliť na dve nerovnako rozsiahle časti, ktoré sú síce relatívne samostatné, ale priamo na seba nadväzujú, navzájom sa predpokladajú a tak vytvárajú jeden kompaktný a homogénny celok. Prvú časť antológie tvoria teoreticko-odborné štúdie (s. 7–48), druhá časť obsahuje výklad, analýzu a interpretáciu literárnych diel vytvorených vo veľkomoravskom období solúnskymi bratmi a ich žiakmi (s. 49–139).

V prvej časti čitateľ nachádza nielen do detailov vykreslené udalosti týkajúce sa pozvania i samotného účinkovania byzantskej misie, ale má možnosť oboznámiť sa aj so štátotvorným procesom a celkovými pomermi na Veľkej Morave. Mnoho zaujímavých podrobností sa dozvie aj o prvom spisovnom jazyku našich slovanských predkov, o staroslovienčine, o jej podiele pri formovaní slovanskej vzdelanosti. Staroslovienčina bola nielen liturgickým jazykom, ale uplatňovala sa aj ako rétorický jazyk a ako vyučovací jazyk na veľkomoravských školách. Zásluhou solúnskych bratov a ich talentovaných spolupracovníkov sa staroslovienčina zaradila medzi vtedajšie vyspelé jazyky, akými boli najmä gréčtina a latinčina. Ďalej sa čitateľ dozvedá o vzniku a používaní obidvoch slovanských písem (hlaholiky a cyriliky), ktoré sa stali základným pilierom celého slovanského písomníctva. Získava aj stručný, jasný a najmä presný prehľad o prekladovej a pôvodnej tvorbe solúnskych bratov. Dozvedá sa, že prekladová literatúra (prekladalo sa predovšetkým z gréčtiny) vznikala počas prípravných prác na veľkomoravské účinkovanie, no najmä na území Veľkej Moravy, a že bola určená na liturgické potreby a náboženské vzdelávanie. Pôvodná tvorba sv. Cyrila a Metoda zahŕňa práce, ktoré vznikli pred misiou na Veľkej Morave, ale i počas nej. Aby pôsobenie sv. Cyrila a Metoda medzi Slovanmi malo želateľný účinok a úspech, preložili do domáceho jazyka základné náboženské texty – *Otčenáš, Krédo, Krstný sľub* a spovedné modlitby. Pritom použili viaceré základné texty (*Otčenáš, Krstný sľub, Vyznanie viery*, spovedné modlitby), ktoré boli do domáceho jazyka preložené zo starej hornej nemčiny,

resp. z latinčiny ešte pred ich príchodom na Veľkú Moravu. S nimi sa čitateľ zoznámi na s. 39–48.

Vlastnú antológiu, ktorá je jadrom celej knižnej publikácie, tvorí druhá časť. Centrom tejto časti je cyrilometodský literárny odkaz, ktorý je veľmi bohatý a obsahovo rozmanitý. Ide predovšetkým o rozsiahlu prekladateľskú činnosť Konštantína a Metoda, no solúnski bratia sú autormi aj viacerých vlastných pozoruhodných literárnych prác. Prekladová tvorba sa prezentuje biblickými (štvorevanjelium, *Apoštol, Starý zákon, Žaltár*), liturgickými (misál) a juridickými textami (*Súdny zákonník, Nomokánon, Ustanovenia svätých otcov*). Slovanskí apoštoli Cyril a Metod preložili spolu alebo každý sám všetky texty potrebné na samostatnú existenciu mladej veľkomoravskej cirkvi. Ich preklady vynikajú vysokým štylistickým umením a spočívajú na znamenitej filozofickej a filologickej erudícii. Presviedčajú nás o tom početné ukážky prekladov. Veľmi cenné sú odkazy na jednotlivé staroslovienske pamiatky.

Popri receptívnej literatúre však solúnski bratia vytvorili aj pôvodné diela. Konštantínovi-Filozofovi, vedúcej osobnosti byzantskej misie, sa pripisuje autorstvo *Chersonskej legendy, Proglasu*, traktátu o prekladaní a polemickej rozpravy o pravej viere, *Pochvaly na sv. Gregora Naziánskeho, Modlitby pred smrťou*. Metodova pôvodná tvorba je zastúpená *Adhortáciou k vladárom*. Čitateľ nájde v knihe mnohé úryvky pôvodných prác, ale aj celú básnickú skladbu *Proglas*, veršovaný predslov k prekladu evanjelia. Môže si ho prečítať nielen v cyrilike, ale aj transkribovaný či preložený E. Paulinym v spolupráci s V. Turčánym. Konštantínovi aj Metodovi sa prisudzuje autorstvo *Kánonu na počesť sv. Dimitra Solúnskeho* i *Adhortácie k pokániu*.

Vedľa Konštantína a Metoda sa na vytváraní staroslovienskeho písomníctva zúčastňovali aj ich žiaci, medzi ktorými vynikli najmä Gorazd, Kliment a Naum. O ich literárnej tvorbe sa hovorí v kapitole *Z tvorby žiakov solúnskych bratov*. Čitateľ má možnosť spoznať traktát mnícha Chrabra *O písmenách*, bližšie sa oboznámiť s najdokonalejším výtvorom veľkomoravského literárneho okruhu, akým je *Život Konštantína* a *Život Metoda*. Ďalej získava prehľad o prácach, ktoré vznikli mimo územia Veľkej Moravy a patria k bulharskému literárnemu okruhu. V ochridskej slovanskej literárnej škole vznikol *Život Klimenta* (nazývaný aj *Bulharská legenda*) a anonymná biografická próza *Život Naumov*.

Záverečná kapitola knižnej publikácie s názvom *Niekoľko slov o cyrilometodskej tradícii* podáva prehľad autorov a diel, ktorých inšpiračným zdrojom sa stalo práve kultúrne dielo solúnskych bratov.

Text recenzovanej knihy je napísaný pútavo, dopĺňa ho množstvo ukážok a úryvkov, čím sa dosahuje autenticita spracovaného obdobia. Množstvo

kvalitných ilustrácií v podobe čiernobielych i farebných fotografií umocňuje čitateľský zážitok a evokuje dávnu atmosféru. Unikátne ilustrácie Edity Ambrušovej nám približujú okrem Konštantína-Cyrila a Metoda aj ich najvernejších učeníkov, s ktorých menami sa často stretávame v staroslovienskych prameňoch. Sú to Gorazd, Kliment, Naum, Sava a Angelár. Podobizeň „sedmopočetníkov" je použitá na obálke antológie.

Publikáciou *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov* dostala naša kultúrna verejnosť do rúk dielo, ktoré sprístupňuje odkaz minulosti a zároveň pomáha rozvíjať naše národné kultúrne dedičstvo, poznať a zveľaďovať tento úsek našich dejín a pomáha budovať historické vedomie nášho národa.

Ladislav Navrátil

Malý počítačový slovník

(RAGAN, J. – BELÁKOVÁ, M.: Anglicko-slovenský počítačový slovník. Bratislava. Vydavateľstvo ALFA 1992. 69 s.)

Počítače sú v súčasnej spoločnosti akoby symbolom technického pokroku nielen v technike vo vlastnom zmysle, ale aj v administratíve, vedeckom výskume, ba aj v škole. Zároveň o počítačoch jestvuje bohatá literatúra predovšetkým v angličtine, ale aj preložená do slovenčiny. Pravda, jazyková a štylistická úroveň rozličných slovenských manuálov a príručiek nie je vždy na žiaducej úrovni, preto treba privítať každú solídnu príručku, v ktorej autori dbajú aj na jej jazykovú stránku.

Treba povedať, že *Anglicko-slovenský počítačový slovník* od J. Ragana a M. Belákovej je dobrým príspevkom k zvyšovaniu jazykovej úrovne počítačovej literatúry. Z jazykovej stránky nemožno nájsť takmer nijakú chybu. Výnimku tvorí len nedôslednosť v kvantite pri termíne *dekodér*, ktorý sa na s. 36 uvádza v podobe *dekóder*.

Výber hesiel v tomto slovníku je primeraný celkovému zameraniu na širokú prax používateľov počítačovej techniky. Uvádzajú sa tu predovšetkým odborné termíny. Ich výber dobre odráža súčasný stav, a to aj v tom zmysle, že sa neuvádzajú niektoré najnovšie termíny, napr. *flash memory, server, bridge*. Popri vlastných termínoch sú tu aj rozličné skratky a symboly, spravidla v zátvorke aj rozpísané, ako aj mnohé príkazy, inštrukcie. Napr. *DAC*

(*digital-analog converter*), *UTT* (*unit under test*), *VAL* (*value function*), *VOL* (*volume*). Nie je však isté, či sú v slovníku potrebné také bežné, neodborné slová ako **be** – *byť, jestvovať, nachádzať sa,* **are** – *si, sme, ste, sú* (čo vlastne nie je pravda, ak sa neuvádzajú príslušné zámená typu *we are, they are*), ďalej napr. **follow** – *sledovať,* **price** – *cena, hodnota.*

V prekladovom stĺpci slovníka sa uvádzajú jednak ekvivalenty, jednak opisy a vecné výklady. Slovenské ekvivalenty sú správne; je dobre, že sa uvádzajú aj jestvujúce synonymá, najmä ak ide o domáce a prevzaté slovo. Napr. **mode** – *spôsob, režim; metóda; forma; typ, mód;* ďalej napr. **inverter** – *invertor, negátor, invertné hradlo, inverzný logický obvod;* **cursor** – *kurzor, ukazovateľ, indikátor polohy na obrazovke;* **display** – *displej, zobrazovacia jednotka; obrazovka; zobrazenie; zobraziť.* (Ako vidieť, rozdielne významy sa oddeľujú bodkočiarkou.) Ďalej napr. **hardware** – *technické prostriedky (vybavenie) počítača, hardware, hardver* a paralelne **software** – *software, softver, programové vybavenie (prostriedky) počítača.* Z uvedených príkladov vidieť, že isté ekvivalenty sa uvádzajú v zátvorkách. Má sa tým naznačiť, že ide o synonymné výrazy, resp. že ide o skrátené vyjadrenie dvojice *programové vybavenie, programové prostriedky.* Toto riešenie však nie je práve najpriehľadnejšie, lebo do zátvorky sa obyčajne dávajú také výrazy, ktoré možno vynechať. Na označenie variantnosti by sa skôr mala využívať lomka: *programové vybavenie/prostriedky počítača.* Pokiaľ ide o podobu *hardver* a *softver*, teda o prepis do slovenčiny, bolo by výhodnejšie (a pritom presnejšie) prepisovať *hardvér, softvér.*

Treba však povedať, že nie vždy sa oproti anglickému zneniu uvádza slovenský ekvivalent. Niekedy sa uvádza iba opis. Je to, prirodzene, vtedy, keď v slovenčine ešte niet ustáleného termínu. Napr. **scroll** – *pohyb riadkov na obrazovke „rolovaním" zdola nahor alebo opačne,* **decluttering** – *selektívna eliminácia nepodstatných údajov z údajového súboru.*

Niekedy sa k ekvivalentom pripája výklad o špeciálnom použití v niektorých systémoch. Napr. **sort** – *triedenie; triediaci; triediť, usporiadať; v (L) príkaz na vzostupné alebo zostupné triedenie; v (MS-DOS) príkaz na čítanie údajov zo vstupného zariadenia a triedenia; vytriedený súbor sa zapíše na výstupné zariadenie.*

Ako vidieť, prekladový slovník sa tu kombinuje s výkladovým slovníkom. Výkladový charakter je ešte výraznejší v takých prípadoch, keď sa k ekvivalentu pripája vecný výklad, komentár uvádzaný v zátvorke a odlíšený aj kurzívou. Napr. **word processor** – *textový procesor (zariadenie alebo program na spracovanie textov).* Takýto výklad sa uvádza aj v ekvivalentoch pre príkazy, resp. namiesto ekvivalentu, lebo príkazy sa spravidla

len opisujú. Napr. **cycle statement** – *príkaz opakovania slučky cyklu (za súčasného preskočenia zostávajúcich krokov pri plnení stanovenej podmienky).*

Kombinácia lexikografického a encyklopedického hľadiska nie je teoreticky azda najčistejšia. Ale nemožno pochybovať, že zvyšuje praktickú hodnotu a použiteľnosť v okruhu čitateľov, ktorým je slovník určený. Z jazykového hľadiska túto hodnotu zase zvyšuje jednak uvádzanie výslovnosti anglických slov, jednak, a to treba znova zdôrazniť, jazyková a štylistická stránka slovenských textov.

Ján Horecký

Ks

SPYTOVALI STE SA

Chudobnému aj z hrnca vykypí. – Š. Guláči z Nitry vo svojom liste adresovanom Slovenskému rozhlasu píše, že v ostatnom čase sporadicky počúva skreslenú verziu slovenského porekadla *chudobnému aj z hrnca vykypí*. Podľa neho správne znenie je: *chudobnému aj z prázdneho hrnca vykypí*. Autor listu zastáva názor, že niekto nepochopil aforizmus porekadla, a preto sa rozhodol na jeho „zlepšenie" použiť formálnu logiku a tým porekadlo znehodnotil, a že viacerí takto pozmenené porekadlo neodôvodnene opakujú. V závere listu píše, že toto jeho tvrdenie si možno overiť u odborníkov. Tu je naša odpoveď.

V Krátkom slovníku slovenského jazyka (1. vyd. z r. 1987) sa citované porekadlo uvádza iba v podobe *chudobnému aj z hrnca vykypí*. Slovník slovenského jazyka (1959–1968) toto porekadlo neuvádza ani v jednej z podôb, a to ani pri hesle *hrniec*, ani pri heslách *chudobný* a *vykypieť*, nájdeme ho však v Malom frazeologickom slovníku E. Smieškovej z r. 1974, pravda, iba v podobe *chudobnému aj z hrnca vykypí*. Autorka použitie porekadla dokladá z diela J. Kalinčiaka (*Len si pomyslite, prišiel odo mňa dlh pýtať. Hjaj, vidíte, páni bratia, chudobnému aj z hrnca vykypí, a tak, čo by aj chcel dač zhospodáriť, nuž nie je vstave*) a z diela Ľ. Ondrejova (*Drevená noha sa mu zapichla do mreže kanála. Temjaka trochu heglo a on si, neborák, prehltol pritom svoju najmilšiu zapekačku. Prichodilo mu ísť domov bez fajčiva. „Chudobnému aj z hrnca vykypí!" zlostil sa a hrešil, vyťahujúc nohu z kanála oboma rukami*). E. Smiešková porekadlo *chudobnému aj z hrnca vykypí* vysvetľuje takto: keď je niekto v zlej situácii, často ho stihnú aj ďalšie nepríjemnosti.

V dosiaľ najobsiahlejšej zbierke prísloví, porekadiel a povrávok, t. j. v publikácii Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia od A. P. Zátureckého (vydanie z r. 1965) sa rovnako uvádza iba podoba porekadla *chudobnému aj z hrnca vykypí*. A. P. Záturecký materiál pre svoje Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia zbieral v 2. polovici 19. storočia a zbierka prvý raz vyšla v r. 1897.

Nazreli sme aj do Slovenského frazeologického slovníka od P. Tvrdého z r. 1933. Tam sa pri hesle *vykypieť* uvádza podoba *chudobnému najskôr z hrnca vykypí* a ako prameň sa uvádza Sborník slovenských národných

piesní, povestí, príslovieck, ktorý vydala Matica slovenská v r. 1870. Hoci tu sa uvádza variantná podoba so slovom *najskôr* (namiesto so slovkom *aj*), ani tu nie je podoba s prídavným menom (prívlastkom) *prázdneho*. Rovnako sme sa pozreli aj do lexikálnej kartotéky Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ani tam sme však variant *chudobnému aj z prázdneho hrnca vykypí*, ktorý spomína pisateľ listu ako jedine správny, nenašli. Pritom ustálený variant *chudobnému aj z hrnca vykypí* sme našli u týchto ďalších autorov: M. Figuli, V. Mináč, V. Švenková.

Hodno ešte spomenúť, že aj v nárečovom materiáli uloženom v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV sú doklady iba na podobu porekadla *chudobnému aj/najskôr z hrnca vykypí*. Ba dokonca toto porekadlo nájdeme už aj v šesťzväzkovom Slovári A. Bernoláka (1825–1827), a to v dvoch variantoch: *chudobnému i z hrnca vikipí/chudobnému i z hrnca vivre*.

Ako sa z toho, čo sme tu uviedli, ukazuje, výhrady pisateľa listu nie sú oprávnené. Napokon možno ešte dodať, že porekadlo vychádza zo skúsenosti, že chudobnému sa stáva, že aj z toho mála, čo môže do hrnca vložiť, sa časť stratí tým, že mu pri varení vykypí. A z tejto konkrétnej skúsenosti vzniklo aj zovšeobecnenie, že tomu, kto má málo, aj z toho mála môže ubudnúť, kto už má nejaké nepríjemnosti, pribudnú mu aj ďalšie.

Na záver teda môžeme konštatovať, že v slovenčine porekadlo, o ktorého správnosti pisateľ listu pochyboval, je ustálené už aspoň dve storočia v podobe *chudobnému aj z hrnca vykypí*. Existencia variantnej podoby *chudobnému aj z prázdneho hrnca vykypí* nie je vylúčená. Obsahovala by v sebe akoby ešte väčšiu intenzitu obraznosti, pravda, založenej na situácii, ktorá vlastne už nie je reálna. A to je už vlastne v rozpore s hlavnou črtou porekadiel, ktoré na základe zovšeobecneného pozorovania zvyčajne obrazne charakterizujú istú situáciu. Preto podľa našej mienky ustálenosť porekadla *chudobnému aj z hrnca vykypí* netreba narúšať a dopĺňať prívlastkom *prázdneho*. Podoba *chudobnému aj z prázdneho hrnca vykypí* by vlastne už nebola porekadlom založeným na ľudovej múdrosti, ale aforizmom. A to je už čosi iné.

Matej Považaj

Vďaka prehre? – I. H. z Nitry si v rozhlasovom spravodajstve všimol vyjadrenie *vďaka prehre z prvého kvalifikačného zápasu domáci hráči nepostúpili*. V liste nám píše, že ho na spojení *vďaka prehre* niečo vyrušuje, ale

nevie to pomenovať. Spytuje sa nás, či tento jeho postoj je iba subjektívny, alebo ho možno podoprieť aj odbornými jazykovednými dôvodmi.

Predovšetkým sa nám žiada povedať, že náš pisateľ sa pri svojej pochybnosti opiera o dobré jazykové povedomie. Práve ono mu vraví, že v spojení *vďaka prehre* sa spájajú hodnoty stojace proti sebe, teda vlastne hodnoty, ktoré sa normálne nedajú spojiť. Sémantická analýza slov tvoriacich toto spojenie ukazuje, že druhotná predložka *vďaka*, ktorá má svoj pôvod v podstatnom mene *vďaka*, obsahuje v sebe kladný významový prvok, resp. kladné hodnotenie situácie. Vďaku vyslovujeme totiž niekomu za niečo, čo má pre nás kladný, pozitívny význam či dosah. Na druhej strane slovo *prehra* z hľadiska toho, kto v istom meraní síl nedobrovoľne prehral, značí zážitok so záporným, negatívnym dosahom na naše pocity, nálady a pod. V týchto dvoch protikladných prvkoch je vysvetlenie toho, že spojenie *vďaka prehre* vnímame ako nezvyčajné, ako nezhodujúce sa s našimi bežnými životnými skúsenosťami.

Druhotná predložka *vďaka* vyjadruje význam príčiny. Príčinných predložiek máme v slovenčine neúrekom. V našej súvislosti uvedieme aspoň tie, ktoré sú pri výklade otázky nášho čitateľa dôležité. Základná a bezprízvaková čiže neutrálna je predložka *pre*. Ňou možno všetky ďalšie príčinné predložky nahradiť. Používame ju najmä vtedy, keď okrem vyjadrenia príčinného významu nemáme v úmysle zaujímať k pomenúvanej skutočnosti aj kladné alebo záporné stanovisko vychodiace z nášho bezprostredného a či dávnejšieho zážitku alebo skúsenosti. Keď chceme takéto stanovisko zaujať, máme naporúdzi z jednej strany predložky vyjadrujúce kladné stanovisko a z druhej strany zasa predložky vyjadrujúce záporné stanovisko. Kladné stanovisko okrem už spomínanej predložky *vďaka* zahŕňa v sebe aj príčinná predložka *zásluhou* (napríklad *zásluhou dobrých výsledkov, zásluhou víťazstva, zásluhou rozvoja výroby*), kým záporné stanovisko obsahuje v sebe predložka *vinou* (napríklad *vinou zlých výsledkov, vinou organizačných nedostatkov, vinou neprižnosti*). Z uvedených príkladov vidno, že spojenie príčinnej predložky s podstatným menom *prehra* patrí práve do radu príkladov uvedených pri predložke *vinou: vinou prehry v prvom kvalifikačnom zápase domáci hráči nepostúpili.* V krátkosti by sme mohli rozoberané otázky zhrnúť tak, že by sme proti sebe postavili spojenia s kladným stanoviskom podávateľa (t. j. v danom prípade *vďaka víťazstvu, vďaka dobrému výkonu* a pod.) a spojenia so záporným stanoviskom podávateľa (t. j. *vinou prehry, vinou nepresvedčivého výkonu* atď.).

Napokon pripomíname, že pri zaujímaní stanoviska k javom okolo nás pomocou jazyka sa môžeme ocitnúť aj v situácii, že sa chceme o istej veci

vyjadriť ironicky, a v takom prípade je namieste aj vyjadrenie *vďaka prehre*. Pravdaže, o irónii je známe, že sa na jej realizáciu používajú prostriedky jazyka v opačnom význame. V tomto zmysle treba chápať aj použitie spojenia *vďaka prehre*. V neutrálne, bezpríznakovo podanej rozhlasovej správe však o iróniu rozhodne nejde, a tak je namieste použiť jazykové prvky, ktoré túto situáciu rešpektujú. Preto treba za bežné, neutrálne pokladať spojenie *vinou prehry* a nie spojenie *vďaka prehre*.

Ján Kačala

Inský alebo **inkský?** – S. D. z Bratislavy: „Pri práci na knihe zo života staroperuánskeho národa Inkov som sa stretla s problémom pri tvorení prídavného mena od slova *Ink*. V slovníkoch slovenského jazyka ani v Pravidlách slovenského pravopisu som ho nenašla. Poraďte mi, prosím, ktorú z dvoch podôb mi odporúčate: *inský* alebo *inkský*?

Presvedčili sme sa, že v Slovníku slovenského jazyka, v Krátkom slovníku slovenského jazyka ani v starších či najnovších Pravidlách slovenského pravopisu prídavné meno od slova *Ink* nie je zachytené. Ak však nazrieme do Príručky slovenského pravopisu pre školy (J. Oravec – V. Laca, 1976) či do Praktickej príručky slovenského pravopisu (A. Zauner, 1973), v oboch nájdeme prídavné meno *inkský*. Naša pisateľka nastoľuje otázku, či je od slova *Ink* správne odvodená podoba prídavného mena *inský*, alebo *inkský*. Jej nerozhodnosť podľa všetkého vyplýva z poznania všeobecnej poučky o výslovnosti a pravopise spoluhlások pred príponou *-ský*. Tá hovorí, že ak je základ slova zakončený na spoluhlásku *k* alebo *g*, tie pred príponou *-ský* vo výslovnosti i v písme často zanikajú. Napr.: *Frank – franský, New York – newyorský, Göteborg – göteborský*. Ak sa však pozrieme na nastolenú otázku z hľadiska morfematickej štruktúry slova, ukáže sa nám potreba zachovať v prídavnom mene *inkský* koreň *ink-* v plnom znení, teda bez vynechania spoluhlásky *k*. Opierame sa pritom o jednu zo základných vlastností morfémy odkazovať na význam a byť prostriedkom na jeho zakódovanie (J. Horecký, Morfematická štruktúra slovenčiny, 1964). Požiadavka zachovania jednoliatosti kódu, požiadavka zrozumiteľnosti, bola preto rozhodujúca pre normovanie prídavného mena od slova *Ink* v podobe *inkský*. Toto riešenie nachádza oporu aj v prídavnom mene *vikingský* odvodenom od podstatného mena *Viking*, v ktorom sa takisto zachováva v koreni koncová spoluhláska (*g* vyslovovaná ako *k*).

Naostatok treba dodať, že prídavné meno *inkský* sa používa aj ako prídavné meno odvodené od všeobecného podstatného mena *inka*, čo bol titul vládcu starých Inkov.

Silvia Duchková

Orientovaná výroba? – Ing. František Krútel z Bratislavy nám napísal: „Pri preklade textov o stratégii automobilového priemyslu v Japonsku, ktorá je zameraná na iné hodnoty ako v západnej Európe, som sa stretol s termínom *lean production*. Pôvodne som ho prekladal ako *orientovaná výroba*, ale toto spojenie sa mi nezdá ani presné, ani výstižné. Na doplnenie uvádzam, že týmto anglickým spojením sa označuje výroba orientovaná nielen na kvantitu, ale aj na zákazníka, teda na splnenie jeho rozličných návrhov a požiadaviek. Poradíte mi?"

V Anglicko-slovenskom technickom slovníku K–Z (Bratislava, Alfa 1987) sa na s. 27 pri hesle *lean* uvádzajú okrem iného tieto slovenské ekvivalenty: *nakláňať sa, nakloniť sa, nahýnať sa, nahnúť sa*. V súvislosti s produkciou by sa na tomto základe dalo uvažovať o výrazoch *zameraný* a *orientovaný*.

Keďže nášmu čitateľovi ide o zreteľné vyjadrenie vzťahu k zákazníkovi, k jeho požiadavkám, treba sa usilovať nový slovenský termín utvoriť tak, aby bol presný, zrozumiteľný a jednoznačný, t. j. aby spĺňal aspoň niektoré požiadavky, na ktorých základe sa v slovenčine tvoria termíny. Najlepšie by požiadavke presnosti vyhovovalo spojenie *výroba orientovaná na zákazníka*. Bolo by však priveľmi ťažkopádne a len ťažko by bolo možné tvoriť od neho odvodeniny.

Dalo by sa uvažovať aj o spojení so slovom *zákažka – zákazková výroba*, ktoré by vyjadrovalo zameranie výroby na požiadavky zákazníka, resp. na zákazku alebo objednávku. Nešpecifikovalo by však základný znak tejto výroby – jej pružnosť, variabilnosť. Z tohto hľadiska by vyhovovali spojenia *pružná* či *variabilná výroba*, t. j. výroba rýchlo reagujúca na požiadavky skupiny zákazníkov a schopná ich hneď aj zrealizovať. Na druhej strane sa však variabilnosť, resp. pružnosť týka len výrobnej, technologickej stránky. Ťažko do nej vtesnať aj ohľady na zákazníkov. Preto by sme sa skôr prikláňali k pôvodnému názvu *orientovaná výroba*, ktorý pôvodne používal náš čitateľ. Vznikol presunom z pomenovania *výroba orientovaná na zákazníka*.

Takéto presuny z viacslovných názvov s nezhodným prívlastkom do podoby dvojslovných názvov so zhodným prívlastkom sú časté, napr. *fólia z plastu – plastová fólia, vojnový konflikt s použitím atómových zbraní – atómový konflikt, výber televíznych záznamov z pohárových zápasov – pohárový výber, informácia o programoch – programová informácia.*

Katarína Hegerová

Sexi či sexy? – Dr. A. R. zo Stupavy nám píše: „Pri redakčnej úprave istého prekladu z angličtiny vznikol spor o tom, či treba písať anglické prídavné meno, resp. príslovku v podobe *sexi*, alebo *sexy*. Pracovníci redakcie sa odvolávali na heslo *sexi* v Slovníku cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej – Z. Maníkovej; v anglickom origináli, ale aj v novších anglických slovníkoch sa toto slovo píše v podobe *sexy*. Ako to má byť v slovenčine?"

V Slovníku cudzích slov sa uvádza heslo sexi ako slangové s poznámkou, že ide o slovo latinského pôvodu, a s výkladom významu „majúci sex; oplývajúci sexom". Štýlová charakteristika je správna, ale o latinskom pôvode treba povedať, že síce v latinčine je podstatné meno *sexus*, ale nie je doložená podoba *sexi*, a to ani v slovách typu *sexuológia*. Prídavné meno má v latinčine podobu *sexualis*. Treba teda konštatovať, že slovo *sexi* neprešlo do slovenčiny priamo z latinčiny, ale ani z angličtiny, lebo tam je len podoba *sexy*.

Ak preberáme z angličtiny prídavné mená a príslovky so zakončením *-y*, napr. *groggy/grogy, fuzzy, trendy*, niet dôvodu preberať slovo *sexy* v podobe *sexi*. Tým viac, že aj v slovenčine sú príslovky zakončené na *-y*, nie na *-i: sediačky, lišiacky* a pod.

Pravda, na druhej strane treba povedať aj to, že slovo *sexi*, resp. *sexy* nie je v slovenčine úplne nové, používa sa už aspoň dve desiatky rokov a jeho pravopis s mäkkým *i* mohli ovplyvniť také slangové slová ako *senzi, krimi, diri*, resp. aj slová ako *mini, maxi*. B. Hochel v Slovníku slovenského slangu (Bratislava 1993) uvádza obidve pravopisné podoby, *sexi* i *sexy*.

Ján Horecký

Obsah 27. ročníka

BENKOVIČOVÁ, J.: Z výskumu lexikálnych rusizmov v spisovnej slovenčine 104
BUZÁSSYOVÁ, K.: Pamäť v pamäti 201
HEGEROVÁ, K.: Jazyk úvodníka v denníku Práca 163
HORÁK, G.: Z Kukučínovej frazeológie 152
HORECKÝ, J.: Figuratívnosť v komentári 265
HORECKÝ, J.: Charakteristika názvoslovia chemických prvkov 140
HORECKÝ, J.: Výpovedná sila inzerátu v novinách 209
CHMELÁR, E.: Palindrómy v slovenčine 337
JACKO, J.: Novšie názvy osôb s príponou *-ár (-ar, -iar)* v publicistickom texte 282
JAROŠOVÁ, A.: Spájateľnosť slov a jazyková norma 270
JUNAS, J.: O toponymii a genéze niektorých diel Ľuda Ondrejova 158
KAČALA, J.: Bernolákov a Štúrov kodifikačný čin 33
KAČALA, J.: Dvojčlenná spojka *skôr, skorej – ako, než, (a) nie* 70
KAČALA, J.: Jazyková situácia, jazyková politika a jazykové zákonodarstvo 97
KAČALA, J.: Slovenské nárečia dnes 257
KAČALA, J.: Súčasná jazyková situácia a aktuálne úlohy jazykovej kultúry v Slovenskej republike 321
KAČALA, J.: Súčasná spisovná slovenčina a jazyková kultúra 3
KAČALA, J.: Väzba slovesa *abdikovať* v slovenčine 143
MASÁR, I.: Perspektívy jednej tézy o slovenčine 10
MASÁR, I.: Problémy Jazykovej poradne v Slovenskom rozhlase 214
MASÁR, I.: Stav a úlohy slovenskej terminológie 129
MLACEK, J.: K uplatňovaniu novších kodifikačných zmien v jazyku slovenskej exilovej prózy 65
PISÁRČIKOVÁ, M.: Expresívne vyjadrovanie v súčasnej hovorovej slovenčine 195
PISÁRČIKOVÁ, M.: Sémantika slovesa *oslovit'* 112
POLÁČKOVÁ, G.: Problém synonymie v anglickej, ruskej a slovenskej lekárskej terminológii 330
POVAŽAJ, M.: 11. medzinárodný zjazd slavistov 193
POVAŽAJ, M.: O prídavných menách *žiaduci* a *nežiaduci* 146
POVAŽAJ, M.: Sonda do jazyka televízneho spravodajstva 38

UHLÁR, V.: Obyvateľské prezývky v Liptove 277
UHLÁR, V.: Priezvisko *Korec, korec* a iné názvy starých mier 14
ŽIGO, P.: Deväťdesiat rokov od smrti Martina Hattalu 327

DISKUSIE

DVONČ, L.: Deriváty názvov obcí a miest na *-ec* a *-ce* 230
DVONČ, L.: O písaní veľkých písmen vo viacslovných zemepisných názvoch 288
HORECKÝ, J.: Deriváty od miestnych mien typu *Krškany* 169
HORECKÝ, J.: Názvy jazykov v slovenčine 340
HORECKÝ, J.: Pravidlá pravopisu v kartografickej praxi 227
HORECKÝ, J.: Úvahy nad rytmickým zákonom 46
HORŇANSKÝ, I.: Nové Pravidlá slovenského pravopisu a kartografická prax 74
KAČALA, J.: Kvantita v tvaroch typu *skúmava* 219

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Čo chutí, neškodí – tobôž nie v prezývkach. J. R. Nižnanský 52
Fašiangu, fašiangu, sviatku preveliký. J. R. Nižnanský 19
Frazeologické čriepky z oblasti remesiel. Š. Lipták 115
O hrách a hračkách nedanovských detí (1. časť). I. Masár 294
O hrách a hračkách nedanovských detí (dokončenie). I. Masár 343
Osudy výrazu *výrobok* v slovenčine. A. Ferenčíková 172
Prírodný svet Jána Hollého. J. Horecký 81
Z pltníckej lexiky. I. Felixová 238

ROZLIČNOSTI

Baráž, barážový zápas (V. Patráš) 305 – Čiarka pred prívlastkovou neurčitkovou vetou (J. Kačala) 354 – Čo je *Eurotópia?* (J. Horecký) 84 – *Grös-*

slingova alebo *Grösslingová ulica?* (S. D u c h k o v á) 356 – *Halo – halový efekt* (J. H o r e c k ý) 178 – Kvantita v miestnom názve *Mariánka* (J. H o r e c k ý) 352 – Lokál miestneho mena *Dolný Štál* (M. P o v a ž a j) 302 – Názvy burzových agentov (J. H o r e c k ý) 23 – Nové slovo *chybovník* (J. K a č a l a) 303 – O používaní prechodníka (J. H o r e c k ý) 56 – *Odstavec – odsek* (J. H o r e c k ý) 244 – *Pani učiteľky* a *panie učiteľky* (J. K a č a l a) 176 – Podstatné meno *slávnosti* (J. K a č a l a) 241 – Pravopis a výslovnosť slova *holokaust* (M. P o v a ž a j) 179 – *Prešovčatá* a *Prešovčence* (J. J a c k o) 181 – *Rikša – rikšiar* (J. H o r e c k ý) 355 – Skratky pomenovania dní (L. D v o n č) 307 – Slovesá *zasnežiť* a *zasnežovať* (J. H o r e c k ý) 117 – *Stihnúť – stíhať* (J. H o r e c k ý) 307 – *Zuluovia* či *Zulovia?* (M. P o v a ž a j) 245

SPRÁVY A POSUDKY

Jazyk publikácie o orientálnej filozofii a modernej fyzike. J. H o r e c k ý .. 29
Jazykový obraz bratislavského polosveta. J. H o r e c k ý 119
Keď román píše básnik. I. M a s á r 85
Konferencia o vývine spisovnej slovenčiny. M. P o v a ž a j 26
Malý počítačový slovník. J. H o r e c k ý 365
Nemagická mágia reči. J. H o r e c k ý 310
Nový český jazykovedný časopis. S. O n d r e j o v i č 314
O slovníkoch teoreticky. M. P i s á r č i k o v á 360
O terminologickej a jazykovej kultúre Školského lexikónu. J. Š t o f a 184
Osemjazyčný stomatologický slovník. M. P o v a ž a j 88
Poézia v Kubíne. K. H e g e r o v á 358
Pri prameni kodifikácie slovenčiny, našich novodobých dejín a kultúry. I. M a s á r 57
Reprezentatívna kronika ľudských dejín. O. O r g o ň o v á 91
Rozsiahly maďarsko-slovenský slovník. J. H o r e c k ý 182
Sviatok poézie. K. H e g e r o v á 59
Vedieť dobre rozprávať. E. B a j z í k o v á 62
Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. L. N a v r á t i l 362
Za akademikom Ľudovítom Novákom. I. R i p k a 25

Život slov v troch kapitolách. R. K u c h a r 249
Životné jubileum Jána Doruľu. G. H o r á k 247

SPYTOVALI STE SA

Aborigin – s malým či veľkým začiatočným písmenom? (J. H o r e c k ý) 125 – *Bedeker* (K. H e g e r o v á) 316 – *Brusný krém?* (J. K a č a l a) 189 – Chudobnému aj z hrnca vykypí (M. P o v a ž a j) 368 – *Inský* alebo *inkský?* (S. D u c h k o v á) 371 – *Kukátko?* (J. K r š k o) 318 – Kvantita v prídavnom mene *vynútiteľný* (J. K a č a l a) 124 – *Môže byť niečo na spadnutie?* (K. H e g e r o v á) 63 – *Odhrčkovač* (K. H e g e r o v á) 254 – *Orientovaná výroba?* (K. H e g e r o v á) 372 – *Poněkud* nie je vždy *trocha* (I. M a s á r) 125 – Pravopis a skloňovanie slova *agrément* (M. P o v a ž a j) 252 – *Prebudiť sa – prebudiť* (E. B a j z í k o v á) 32 – Prídavné meno *tristný* (M. P o v a ž a j) 95 – *Sexi* či *sexy?* (J. H o r e c k ý) 373 – *Stanleyho pohár* či *Stanleyov pohár?* (M. P o v a ž a j) 317 – *Valná hromada?* (M. P i s á r č i k o v á) 123 – *Vďaka prehre?* (J. K a č a l a) 369 – *Visáž* či *vizáž?* (M. P o v a ž a j) 190 – Výslovnosť skratky *t. j.* (M. P i s á r č i k o v á) 253 – *Zadlženosť* alebo *zadĺženosť*? (M. P i s á r č i k o v á) 191

NAPÍSALI STE NÁM

Portorož a Mogadišo. K. P a l k o v i č 319
Potrebná kniha s nepotrebnými chybami. J. P e r t z i a n 127
Výslovnosť slova *mítvy* a slov so spoluhláskou *ť*. V. U h l á r 255